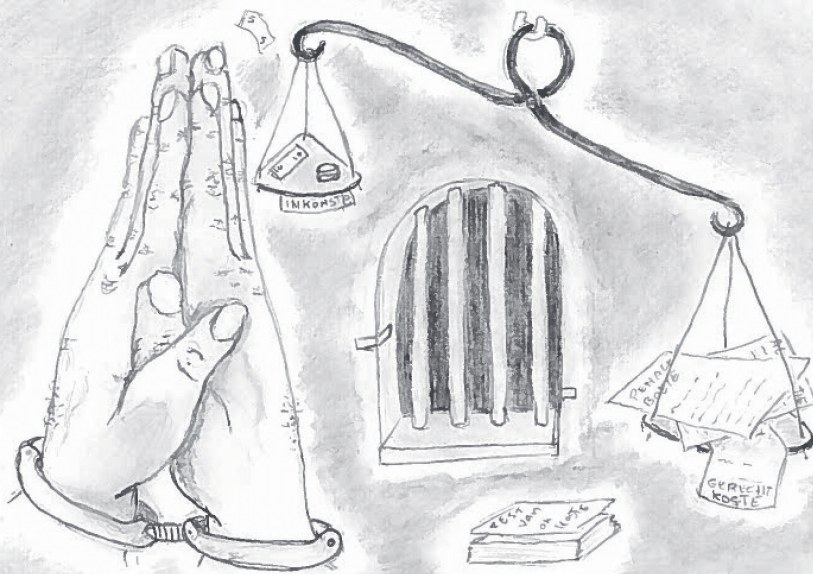

FATIK

TIJDSCHRIFT VOOR STRAFBELEID EN GEVANGENISWEZEN

© Georgy

In dit nummer:

Gedetineerde voor een weekeinde in de gevangenis van Haren

Themareeks schuldenproblematiek bij gedetineerden

De overbevolking in de Genste gevangenis: een (op)duikend cijfer?

40ste jaargang • nr. 177
januari-februari-maart 2023
Driemaandelijks uitgave

Een uitgave van

LIGA VOOR
MENSEN
RECHTEN

Bg FATIK PA3A9109
Afzendadres: Liga voor Mensenrechten
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek
V.U.: Kati Verstrepen
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek

FATIK

Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen
Verschijnt vier keer per jaar
40ste jaargang
januari-februari-maart 2023, nr. 177

ISSN 0772-5167

Redactie

Hoofdredactie: Lars Breuls
Eindredactie: Aurore Vanliefde
Redactie: Elien Goossens, Chris Hermans,
Jürgen Millen, Olivia Nederlandt, Neil Paterson,
Koenraad Polfliet, Freya Vander Laenen, An-Sofie
Vanhouche

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek
e-mail: info@mensenrechten.be
website: <https://mensenrechten.be>

Redactionele samenwerking en disclaimer

FATIK publiceert wetenschappelijke artikels
over de evoluties en praktijken op het
vlak van strafbeleid en gevangeniswezen.
Daarnaast is er ruimte voor ervaringsverhalen,
boekbesprekingen en interviews.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen
rechtstreeks naar de redactie
(Lars.Breuls@vub.be) worden gestuurd.
Wetenschappelijke artikelen worden
vervolgens onderworpen aan een nauwgezet
peer-reviewproces, waarbij minstens twee
leden van de redactie gespecialiseerd in de
thematiek de ingezonden bijdrage beoordelen
op de wetenschappelijke onderbouwing.
Daarbij wordt erover gewaakt dat de inbreng
van een reviewer extern aan de auteur
en diens eventuele onderzoeksgroep
gegarandeerd is. Andere bijdragen worden
ook becommentarieerd in de redactie, waarna
aanpassingen gesuggereerd kunnen worden..

FATIK online

FATIK is in open access online te raadplegen.
Surf naar fatik.mensenrechten.be.

© Niets uit deze publicatie mag worden veelevoudigd en/of
openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische
gegevensdragers of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande,
uitdrukkelijke en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Editoriaal 3

Gevangen in een schuldenberg

An-Sofie Vanhouche & Neil Paterson

Artikel 11

Gedetineerde voor een weekeinde in de gevangenis van Haren

Kristel Beyens

Themareeks schuldenproblematiek 20

“Positieve vergelding”: de kern van compensatie voor slachtoffers

Antony Pemberton

Fatik sprak met Karen Van Looveren, assessor bij de SURB van Gent, over de schuldenproblematiek

An-Sofie Vanhouche

Ook dat nog 29

De overbevolking in de Gentse gevangenis: (op)duikend cijfer?

Fien Van Damme & Pierre Lefranc

Gevangen in een schuldenberg

Dit is het laatste nummer van de themareeks over schulden en detentie. De themareeks bestond uit drie nummers waarbij we telkens vanuit verschillende perspectieven een licht wierpen op de schuldenproblematiek van (ex-)gedetineerden. De voorbije nummers toonden volgens ons vooral aan dat het thema in de literatuur en op beleidsvlak een onderbelicht onderwerp blijft, terwijl het in de realiteit een groot probleem vormt met uiteenlopende negatieve gevolgen. We hopen daarom dat onze themareeks het taboe en stigma rond schulden mee kan doorbreken en constructief kan bijdragen aan de zoektocht naar oplossingen.

In het editoriaal van dit laatste themanummer blikken we overschouwend terug op de perspectieven die de voorbije maanden aan bod kwamen en bedden we de artikelen die voornamelijk de Belgische context als uitgangspunt namen, verder in binnen een internationale en wetenschappelijke context. We eindigen met enkele concluderende reflecties en suggesties voor toekomstige verbeteringen.

Een complex web van schulden

In de literatuur vinden we uiteenlopende besprekingen van de schulden waarmee personen in detentie te maken (kunnen) krijgen. Vooreerst benadrukken auteurs dat niet alle schulden als negatief worden aanzien en dat de afbetaling van bijvoorbeeld de lening van een huis dikwijls veeleer als een prosociale en onproblematische schuld wordt beschouwd.¹ De

schulden waarover het ook in onze stukken voornamelijk ging, betreffen de schulden waarrond schaamte en stigma heerst en die dikwijls een rem plaatsen op de re-integratie. En hoewel het themanummer voornamelijk gaat over schulden en detentie, zien we dat (het web van) schulden soms reeds voor een veroordeling bestond, maar dat het tijdens de opsluiting steeds complexer wordt en aangroeit waardoor een persoon bij vrijlating verstikt is geraakt in de opeengestapelde schulden. We weten dat veel personen in detentie zich voor hun opsluiting dikwijls al in een minder gunstige socio-economische situatie bevonden. Dit geldt niet enkel voor België²; ook in andere landen zoals de Verenigde Staten en Nederland zien we dat deze populatie disproportioneel vaak in armoede leeft.³ De financieel achtergestelde situatie van personen in armoede gaat soms ook gepaard met (oplopende) schulden. Een daaropvolgende veroordeling brengt bovendien bijkomende kosten met zich mee. Kosten die ontstaan door een veroordeling betreffen onder andere een afbetaling aan de burgerlijke partij, penale boetes en gerechtskosten. Wanneer een gevangenisstraf volgt na de veroordeling, stapelen de kosten zich vaak verder op doordat de veroordeelde persoon tijdens de detentie onvoldoende kan investeren in afbetalingen. Zo toont Amerikaans onderzoek van Harper en collega's dat mensen, door de lage vergoedingen voor arbeid in detentie, dikwijls niet kunnen starten met een substantiële afbetaling van de kosten die de veroordeling(en) met zich meebracht(en). Bovendien wordt men in de gevangenis geconfronteerd met de hoge

1 R. GÅLNANDER, "The Anxiety of a Lifetime' – Dealing with Debt in Desistance from Crime", *The British Journal of Criminology* 2022, 461-476.

2 C. VANNESTE, "Pauvreté, précarité et prison : des liens de proximité inéluctables ?", *Spécificités* 2014, 202-220.

3 A. HARPER, T. BARDELLI en S. BARRENGER, "'Let Me Be Bill-free': Consumer Debt in the Shadow of Incarceration", *Sociological Perspectives* 2020, 978-1001; M.G.C.J. BEERTHUIZEN, K.A. BEIJERSBERGEN, S. NOORDHUIZEN en G. WEIJTERS, *Vierde meting van de monitor nazorg ex-gedetineerden*, Den Haag, WODC, 2015; G. WEIJTERS, J.J. ROKVEN en S. VERWEIJ, *Monitor nazorg (ex-)gedetineerden – meting 5*, Den Haag, WODC, 2018.

kosten voor kantine-aankopen en telefoniekosten die dikwijls buitensporige proporties aannemen.⁴ De lage vergoedingen voor arbeid en de hoge kosten voor dergelijke producten en diensten resulteren in bijkomende financiële stress en problemen. Personen die dergelijke kosten niet kunnen dragen, krijgen daarom weleens financiële ondersteuning van vrienden of familie om hun detentie draaglijker te maken. Hierdoor ontstaan er, naast de officiële schulden, informele schulden die de gedetineerde op een later tijdstip soms ook moeten aflossen.

Een onderzoek in Zweden toonde dan aan dat bij 81% van de gevangenispopulatie de schulden opliepen tijdens een opsluiting. Een bijkomende belangrijke conclusie van de studie betrof dat een groot deel van deze schulden niets met de veroordeling te maken hadden.⁵ Dit toont het belang aan om schulden in detentie holistisch te bekijken en ons niet te beperken tot de kosten en schulden die ontstaan door de veroordeling.

De opeenstapeling van deze formele en informele schulden zorgt voor een (onoverzichtelijk) geheel van terugbetalingen die een persoon na detentie in orde moet brengen.⁶ De schulden blijven daardoor soms lang na een vrijlating voor problemen zorgen.

De artikelen die in *Fatik* verschenen beschreven een gelijkaardige complexiteit. Zowel de justitieassistent⁷, de assessor van de strafuitvoeringsrechtbank⁸ en de gedetineerde auteurs⁹ wezen op de uiteenlopende schulden: niet enkel met betrekking tot burgerlijke partijen en penale

boeten, maar ook bij de Dienst voor Alimentatie Invordering (DAVO), bij energie- en telecombedrijven, huurschulden en anderen. Bovendien beschreven de gedetineerde auteurs ook treffend hoe de opsluiting en de daarmee gepaard gaande gebrekkige vergoeding voor arbeid en de hoge kosten van goederen en diensten in detentie, afbetalingen beperkt of niet mogelijk maken. De uiteenlopende schulden zorgen er bovendien voor dat het niet evident is voor slachtoffers om vergoedingen te ontvangen van een veroordeelde persoon. Zo stellen auteurs in het eerste themanummer voor om een afschaffing van het algemeen voorrecht van de schatkist te voorzien, hetgeen ervoor kan zorgen dat particuliere (slachtoffers) bij het innen van de schulden niet voorbijgestoken worden door de Belgische staat.¹⁰

Op basis van de bestaande nationale en internationale literatuur kunnen we vooreerst dus concluderen dat een holistisch beeld van schulden (dat zich niet beperkt tot de schulden door veroordelingen) belangrijk is om onze kennis over het probleem te kaderen en beleidsmatige antwoorden hierop te vinden. Vervolgens bespreekt onderzoek de manier waarop schulden zich opbouwen, dikwijls reeds voor, maar zeker tijdens de detentie. Op het moment van vrijlating wordt de persoon in kwestie daardoor vaak geconfronteerd met een schuldenberg die zich tijdens de detentie uitbreidde. In het volgende onderdeel gaan we daarom dieper in op de manier waarop deze schuldenberg een van de doelstellingen van de strafuitvoering, de re-integratie, kan belemmeren.

4 T. BARDELLI, Z. GILLESPIE en T.L. TU, "Surviving austerity: Commissary stores, inequality and punishment in the contemporary American prison", *Punishment & Society* 2022.

5 R. GÅLNANDER, "The Anxiety of a Lifetime' – Dealing with Debt in Desistance from Crime", *op. cit.*, 461-476.

6 A. HARPER, T. BARDELLI en S. BARRENGER, "Let Me Be Bill-free": Consumer Debt in the Shadow of Incarceration", *op. cit.*, 978-1001.

7 L. VAN ASSCHE, "Schuldenproblematiek bij niet-gedetineerde justitiabelen", *Fatik* 2022, afl. 175, 5-14.

8 A. VANHOUCHE, "Fatik sprak met Karen Van Looveren, assessor bij de SURB van Gent, over de schuldenproblematiek", *Fatik* 2023, afl. 177, 25-28.

9 ELDI, FOUAD, GEORGY, RAYAN, TIMMY, YOUSOUF, S. DE BUS en A. VANHOUCHE, "Schulden en detentie: eeuwige boetedoening", *Fatik* 2022, afl. 176, 27-36.

10 A. DELVAUX en T. VANDER BEKEN, "De burgerlijke partij en de (betaling van de) schadevergoeding", *Fatik* 2022, afl. 175, 15-35.

Schulden en *desistance*

Onderzoek stelt vast dat, hoewel men vaak de focus legt op het belang van werk om financiële stabiliteit te creëren na detentie, men daarbij dikwijls niet de volledige financiële situatie van een persoon in acht neemt. Voor personen die kampen met schulden zal de loutere uitvoering van een job bijvoorbeeld vaak onvoldoende zijn om een stabiele economische situatie te creëren die toelaat om succesvol terug te keren in de samenleving.¹¹ Opnieuw toont onderzoek dus aan dat een holistische kijk op de financiële stabiliteit van de persoon belangrijk is. Deens onderzoek benadrukt bovendien dat de preventieve factoren zoals educatie, werk en huisvesting minder effectief zijn wanneer personen schulden moeten afbetalen.¹² Schulden worden in de literatuur dan ook omschreven als een directe of indirecte factor die herval in criminaliteit kan beïnvloeden.¹³ Er zijn ook studies die geen effect op recidive vaststellen, maar bijvoorbeeld wel aantonen dat het hebben van schulden kan resulteren in illegale tewerkstelling.¹⁴ In hun studie over de relatie tussen schulden en criminaliteit concluderen Aaltonen en collega's dan ook als volgt:

The negative consequences of debt defaults might be especially difficult for released prisoners and persistent offenders trying to desist from

criminal activity; if we believe that a change in subjective motivation and identity is a prerequisite for desistance from crime (Paternoster & Bushway, 2009),¹⁵ it is possible that an emerging desire to leave a life of crime behind is hampered by the burden of debt caused by the earlier criminal lifestyle and resulting periods of incarceration.¹⁶

Hoewel het onderzoek naar criminaliteit en recidive dus geen eenduidig beeld schetst – en binnen de criminologie bovendien steeds meer voorzichtigheid en kritiek optreedt bij het wetenschappelijk gebruik van het concept 'recidive' – biedt vooral het onderzoek naar *desistance* en schulden interessante inzichten die onze kennis over schulden en re-integratie kunnen voeden. Gålnander¹⁷ gebruikt het werk van Nugent en Schinkel over *desistance* om de link tussen schulden en *desistance* theoretisch te kaderen.¹⁸ In hun werk over de *pains* van het *desistance* proces beschrijven Nugent en Schinkel drie termen die dit proces kapteren. Het eerst betreft 'act *desistance*' en verwijst naar de periode waarin geen criminaliteit wordt gepleegd (ook omschreven door Maruna en Farrall als *primary desistance*¹⁹); 'identity *desistance*' waarbij de persoon een nieuwe identiteit internaliseert, weg van diens criminele verleden (ook omschreven als *secondary desistance* door Maruna en Farrall²⁰); en uiteindelijk 'relational *desistance*', hetgeen verwijst naar McNeill's idee waarbij de persoon door de omgeving erkend wordt in die nieuwe

11 M. POGREBIN, M. WEST-SMITH, A. WALKER en N.P. UNNITHAN, "Employment Isn't Enough: Financial Obstacles Experienced by Ex-Prisoners During the Reentry Process", *Criminal Justice Review* 2014, 394-410.

12 A. OLESEN, "Debt as a Criminal Risk Factor in Denmark", *Oñati Socio-Legal Series* 2016, 676-706.

13 N.E. TURNER, D.L. PRESTON, C. SAUNDERS, S. MCAVOY en U. JAIN, "The relationship of problem gambling to criminal behavior in a sample of Canadian male federal offenders", *Journal of Gambling Studies* 2009, 153-169.

14 N.W. LINK en C.G. ROMAN, "Longitudinal Associations among Child Support Debt, Employment, and Recidivism after Prison", *The Sociological Quarterly* 2017, 140-160.

15 R. PATERNOSTER en S. BUSHWAY, "Desistance and the Feared Self: Toward an Identity Theory of Criminal Desistance", *Journal of Criminal Law and Criminology* 2009, 1103-1156.

16 M. AALTONEN, A. OKSANEN en J. KIVIVUORI, "Debt problems and crime", *Criminology* 2016, 327.

17 R. GÅLNANDER, "The Anxiety of a Lifetime' – Dealing with Debt in Desistance from Crime", *op. cit.*, 461-476.

18 B. NUGENT en M. SCHINKEL, "The pains of desistance", *Criminology & Criminal Justice* 2016, 568-584.

19 S. MARUNA en S. FARRALL, "Desistance from crime: A theoretical reformulation", *Kolner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 2004, 171-194.

20 S. MARUNA en S. FARRALL, "Desistance from crime: A theoretical reformulation", *op. cit.*, 171-194.

identiteit.²¹ Gålnander beschrijft in zijn onderzoek hoe schulden in deze drie procesonderdelen een belangrijke rol kunnen spelen.²² Een schuldenberg die geen toekomstperspectief meer biedt, kan demotiverend werken en ervoor zorgen dat een persoon opnieuw criminaliteit pleegt en geen mogelijkheid ervaart om een nieuwe identiteit te construeren. Bovendien vormen bijvoorbeeld de voortdurende herinneringsbrieven om schulden te betalen een belemmering om relationele *desistance* te ervaren. Hierdoor stelt Gålnander: *"Debts thus risk locking desisters into a state of liminality, belonging neither with their previous deviancy nor with the desired 'normality'."*²³

Een ander voorbeeld uit Amerikaans onderzoek bespreekt hoe vaders met een strafblad hun identiteit als goede ouder proberen vorm te geven.²⁴ Uit het onderzoek blijkt dat dit strafblad een grote hinderpaal vormt om hun gezin financieel te onderhouden en schuldenvrij te leven. De vaders voeren allerlei uiteenlopende legale en illegale werkjes uit om de eindjes aan elkaar te knopen, wetende dat de vele arbeid hen nooit in staat zal stellen zich in een financieel comfortabele situatie te bevinden. De beperkte mogelijkheden om dankzij legale arbeid de rol als vader op te nemen, resulteert volgens Henson dan ook weleens in herval in criminaliteit aangezien criminaliteit dikwijls toelaat (hoewel vaak slechts tijdelijk) financieel voorzienend te zijn en de identiteit van kostwinnende vader op te nemen.²⁵ De auteur benadrukt daarbij dat het onderzoek naar herval de oorzaken hiervoor te vaak bij het individu zoekt en te weinig aandacht besteedt aan de instituties en praktijken die

uitsluitingsprocessen creëren of in stand houden en zo personen opnieuw naar illegale praktijken of criminaliteit duwen. Ook de rol van relationele *desistance* is dus belangrijk om dit proces tegen te gaan.

In lijn met deze bevinding stelt Gålnander vast dat *desisters* hun schuldenproblematiek in eerste instantie graag willen aanpakken en een afbetalingsplan willen opstellen.²⁶ Maar ingrijpende maatregelen zoals een Zweedse vorm van loonbeslag zorgen ervoor dat mensen zich in financieel onzekere en instabiele situaties bevinden. Deze financiële stress kan bovendien voor mentale zorgen en een fatalistische houding zorgen.

Ex-gedetineerden leven soms immers in de wetenschap dat ze hun schulden nooit volledig zullen kunnen afbetalen. Dergelijke negatieve vooruitzichten zorgen er weleens voor dat mensen geen perspectief of hoop hebben op een toekomst en men de drijfveer verliest om verder te gaan in het *desistance* proces. Dit resulteert soms in mentale problemen zoals depressie, suïcide²⁷, het zoeken van illegale werkgelegenheden²⁸, maar ook bijvoorbeeld herval in een middelenverslaving:

You open your mailbox and you are afraid to read the letters. You keep thinking about the unread letters. However, after some time you don't give a fuck. If there are five or ten different creditors, you just give up. You ask yourself, "What is the point?" You feel like you are never going to be able to get on

21 F. MCNEILL, "Desistance and criminal justice in Scotland" in H. CROALL, G. MOONEY en R. MUNRO (eds.), *2016 Crime, Justice and Society in Scotland*, London, Routledge, 2016, 200-216.

22 R. GÅLNANDER, "The Anxiety of a Lifetime' – Dealing with Debt in Desistance from Crime", *op. cit.*, 461-476.

23 *Ibid.* 465.

24 A. HENSON, "Desistance, persistence, resilience and resistance: A qualitative exploration of how Black fathers with criminal records navigate employer discrimination", *Punishment & Society* 2022, 262-283.

25 *Ibid.*

26 R. GÅLNANDER, "The Anxiety of a Lifetime' – Dealing with Debt in Desistance from Crime", *op. cit.*, 461-476.

27 *Ibid.*

28 A. HENSON, "Desistance, persistence, resilience and resistance: A qualitative exploration of how Black fathers with criminal records navigate employer discrimination", *op. cit.*, 262-283.

top of it; it's beyond control. Taking drugs becomes very easy, as it helps you forget.²⁹

Dergelijke moeilijkheden werden ook in onze themareeks aangehaald. Zo stelde een gedetineerde auteur: "Je gaat dus van de gevangenis naar schuldbemiddeling. Je bent nog niet vrij, je hangt aan een spreekwoordelijke financiële ketting."³⁰ Ook de assessor van de strafuitvoeringsrechtbank wijst in de Belgische context op de manier waarop schulden het toekennen van strafuitvoeringsmodaliteiten kan bemoeilijken, maar tevens op de riante schulden die het soms onmogelijk en uitzichtloos maken om ooit schuldenvrij te kunnen leven en zo de re-integratie onder druk zetten.³¹ De problematieken zoals omschreven in de internationale literatuur, komen dus ook in de Belgische context naar voren.

Impact op naastbestaanden

In de themanummers belichten we voornamelijk de impact van schulden op slachtoffers en plegers van criminaliteit. De getuigenissen van gedetineerde personen wezen echter ook reeds op de impact van deze financiële problemen op hun naastbestaanden. Bij de opmaak van dit literatuuroverzicht kwam ook deze thematiek meermaals naar voren in onderzoek.³² Zeker wanneer de ouder in detentie de voornaamste kostwinnaar was, kan het gezin tijdens diens detentie geconfronteerd worden met financiële problemen. In de Turkse studie van Kahya en Ekinçi getuigen adolescenten met

een gedetineerde ouder bovendien dat zij zich soms zelfs genoodzaakt zien om vroegtijdig te stoppen met school of zich ziek te melden zodat ze kunnen werken om hun gezin financieel mee te ondersteunen.³³

Oplossingen uit de wetenschappelijke literatuur

In de wetenschappelijke literatuur komen uiteindelijk verschillende *best practices* naar voren die in de praktijk kunnen leiden tot een betekenisvolle ondersteuning om met een schuldenproblematiek om te gaan. Zoals eerder beschreven hebben personen met schulden nood aan een volledig overzicht van alle bestaande schulden (en dus niet enkel de schulden die voortvloeien uit een veroordeling). Zweeds onderzoek toont aan dat ondersteuning dikwijls beperkt blijft, omdat ook hulpverleners de complexiteit van de volledige schuldenproblematiek niet in kaart brengen en dat ze onvoldoende opleidingen en ondersteuning krijgen om personen met schulden goed te informeren teneinde een degelijke maar haalbare aanpak voor te stellen (als die al zou bestaan).³⁴

Een overheidsrapport van Zweden en Noorwegen bevestigt deze vaststelling en benadrukt dat de focus bij de re-integratie van personen te veel ligt op het in kaart brengen van risicofactoren en te weinig op de financiële geletterdheid en financiële ondersteuning.³⁵

29 E.S. ANDVIG, K.I. BJØRLYKHAUG en J.K. HUMMELVOLL, "Victims of Debt After Imprisonment: Experiences of Norwegians with Substance Use Challenges", *Scandinavian Psychologist* 2019, afl. 6, 1-20.

30 ELDI, FOUAD, GEORGY, RAYAN, TIMMY, YOUSSEF, S. DE BUS en A. VANHOUCHE, "Schulden en detentie: eeuwige boetedoening", *Fatik* 2022, afl. 176, 33.

31 A. VANHOUCHE, "Fatik sprak met Karen Van Looveren, assessor bij de SURB van Gent, over de schuldenproblematiek", *Fatik* 2023, afl. 177, 25-28.

32 A. HENSON, "Desistance, persistence, resilience and resistance: A qualitative exploration of how Black fathers with criminal records navigate employer discrimination", *op. cit.*, 262-283; O. KAHYA en E. C. ERGIN, "In their own words: School lives of children with an imprisoned parent", *International Journal of Educational Development* 2018, 165-173; N. LA VIGNE, E. DAVIES en D. BRAZZELL, *Broken Bonds. Understanding and Addressing the Needs of Children with Incarcerated Parents*, Washington D.C., Urban Institute, 2008, 17 p.

33 O. KAHYA en C.E. EKINCI, "In their own words: School lives of children with an imprisoned parent", *International Journal of Educational Development* 2018, 165-173.

34 R. GÅLNANDER, "The Anxiety of a Lifetime' – Dealing with Debt in Desistance from Crime", *op. cit.*, 461-476.

35 *Ibid.*

Een tweede belangrijke component betreft het voorop stellen van positieve vooruitzichten. Wanneer personen geen toekomstperspectief krijgen, is het moeilijk om gemotiveerd te blijven en stelt men wanhoop vast. In het onderzoek van Gålnander kregen *desisters* bijvoorbeeld een vijf jaar durende vorm van Zweedse schuldbemiddeling opgelegd waarna ze schuldenvrij konden verder leven.³⁶ Een dergelijk plan met toekomstperspectief maakte het haalbaar om aan een realistische toekomst te werken en na de vijf jaar daadwerkelijk een nieuwe start te maken.

De Belgische situatie waarbij een penale boete bijvoorbeeld niet wordt kwijtgescholden in een collectieve schuldenregeling kan een dergelijk toekomstperspectief voor ex-gedetineerden danig onder druk zetten en conflicteren met de doelstelling van re-integratie.

Een derde aanbeveling uit onderzoek is om bij de begeleiding tevens rekening te houden met de stress en mentale problemen veroorzaakt door schulden. Zo wijst onderzoek op het belang van, opnieuw, een holistische aanpak bij re-integratieprogramma's waarbij zowel financiële, sociale en emotionele zorgen worden aangepakt en de linken tussen deze verschillende domeinen worden gelegd.³⁷

Vervolgens zijn er ook de structurele factoren die de individuele mogelijkheden om om te gaan met schulden hypothekeren. We bespraken reeds de hoge interesten, het opleggen van onbetaalbare penale boetes, de lage vergoedingen voor gevangenisarbeid en de hoge telefonie- en kantinekosten als problematieken die weinig aandacht krijgen, maar de kansen van gedetineerden wel sterk hypothekeren.

Wat moet er dan concreet gebeuren?

Zowel op federaal als Vlaams niveau hebben de bevoegde ministers Van Quickenborne en Demir hun ambitie uitgesproken om recidive terug te dringen en een succesvolle rehabilitatie van gedetineerden te bevorderen.³⁸ Beleidsinitiatieven met als doel de schuldenproblematiek van gedetineerden aan te pakken, schitteren echter door hun afwezigheid in de beleidsnota's van de ministers. Deze lacune is niet enkel problematisch voor de betrokken gedetineerden en hun naastbestaanden. Ook slachtoffers hebben weinig baat bij de huidige situatie, want de schadevergoeding waar ze recht op hebben blijft vaak een lege doos als gedetineerden niet in staat zijn om hun burgerlijke partijen af te betalen.

Het is daarom van belang dat de schuldenproblematiek van gedetineerden onderwerp wordt van een gedetailleerde beleidsanalyse over de verschillende bestuursniveaus heen. Ook lokale besturen kunnen hierin een rol spelen. Gezien de complexiteit van deze problematiek zal het niet voldoende zijn om één onderdeel van het probleem alleen aan te pakken. Wat veeleer nodig is, is een *"hole systems approach"* – een hele systeembenadering – waarbij de belangrijkste belanghebbenden het probleem en de onderliggende context gezamenlijk analyseren. Op basis van deze analyse kunnen corrigerende maatregelen worden ontwikkeld. De uitvoering van deze maatregelen moet ook worden gecoördineerd en in een logische volgorde uitgevoerd, zodat de ene oplossing de andere versterkt.³⁹ Binnen dit editoriaal is het niet mogelijk om de inhoud van een dergelijke oefening in detail te verkennen. De volgende voorstellen kunnen echter mogelijk als basis dienen.

36 *Ibid.*

37 E.S. ANDVIG, K.I. BJØRLYKHAUG en J.K. HUMMELVOLL, "Victims of Debt After Imprisonment: Experiences of Norwegians with Substance Use Challenges", *op. cit.*, 1-20.

38 V. VAN QUICKENBORNE, *Beleidsverklaring Justitie 2.0*, Brussel, Federale Regering, 2020; Z. DEMIR, *Beleidsnota Justitie en Handhaving*, Brussel, Vlaamse Regering, 2019.

39 Voor meer informatie over de toepassing van de hele systeembenadering op justitiabelen, zie M. MORRIS, *A Whole System Approach To Offender Management*, London, Institute for Public Policy Research, 2016, 37 p.

Grondige screening op het vlak van schulden bij aanvang in de gevangenis

Zoals eerder beschreven kampen veel gedetineerden met financiële problemen vóór hun opsluiting (problemen die vaak verergeren tijdens een gevangenisstraf). Om een volledig zicht te krijgen op de aard en omvang van deze problemen moet een grondige screening van elke gedetineerde op het vlak van schulden gebeuren bij het onthaal in de gevangenis. Momenteel hebben zowel medewerkers van de PSD als het CAW een opdracht om gedetineerden te onthalen. Beide diensten proberen de financiële problemen van gedetineerden in kaart te brengen, maar door een combinatie van hoge werklast en de complexiteit van de schuldenproblematiek is deze inbreng vaak onvoldoende. Op dit vlak is er dus versterking nodig. Mogelijke pistes zijn gespecialiseerde opleidingen en de ontwikkeling van een gedeeld instrumentarium om schuldenproblemen beter te detecteren. Ook een intensievere samenwerking met de OCMW's kan voor positieve resultaten zorgen (cfr. *infra*). Maar om deze initiatieven een kans op slagen te geven, zal ook moeten worden geïnvesteerd in extra personeel voor de PSD en het CAW.

Een inclusief beleid op het vlak van arbeid en sociaal-administratieve rechten van gedetineerden

De sociale bescherming van gedetineerden vraagt een coherente, samenhangende en toegankelijke regelgeving die dezelfde rechtszekerheid en rechtsgelijkheid garandeert als voor andere burgers. De anomalieën binnen het huidige systeem moeten weggewerkt worden zodat gedetineerden de kans krijgen om aan hun financiële problemen te werken en een succesvolle re-integratie te bevorderen. Concreet betekent dit dat er in elke gevangenis voldoende gevangenisarbeid moet zijn met bezoldiging conform de bepalingen voor minimumlonen

in de vrije samenleving. Op die manier kunnen gedetineerden in hun eigen en gezinsonderhoud voorzien én de mogelijkheden hebben om schulden (o.a. aan het slachtoffer) betekenisvol af te lossen. Bovendien moet gevangenisarbeid onder de RSZ-wetgeving worden gebracht. Zo kunnen gedetineerden via gevangenisarbeid bijdragen tot de sociale zekerheid en sociale rechten opbouwen met gunstige effecten voor hun financiële situatie en welbevinden na vrijlating. Zoals eerder in dit artikel werd beschreven, zijn beide facetten belangrijk voor een geslaagde re-integratie. Een dergelijke ontwikkeling lijkt misschien op dit moment een utopie. Maar het recente besluit om gedetineerden onder te brengen in het reguliere stelsel van de verplichte ziekteverzekering toont echter aan dat een soortgelijke evolutie wel mogelijk is.⁴⁰

Samenwerking tussen de gevangenis en het OCMW

In afwachting van zulke wettelijk en beleidsinitiatief kunnen de OCMW's een gedeeltelijk antwoord bieden. Immers hebben gedetineerden net als iedereen recht op maatschappelijke dienstverlening en kan het OCMW-aanbod voor hen heel wat betekenen. Alle OCMW's hebben ook een erkende instelling voor schuldbemiddeling die bijstand verleent aan burgers met financiële problemen. Schuldbemiddelaars van het OCMW kunnen advies geven over de juridische mogelijkheden om schuldenproblemen aan te pakken (o.a. de collectieve schuldenregeling). Bovendien kunnen ze onderhandelen met schuldeisers over de afbetaling van schulden, nagaan of alle schulden terecht zijn, verjaard zijn, of er onwettige kosten aangerekend worden. Het probleem is dat, in tegenstelling tot de diensten van de Vlaamse Gemeenschap, de OCMW's niet overal bereid zijn om hun aanbod binnen de gevangensmuren te organiseren. Dus moet een gedetineerde tijdens een uitgangsvergunning proberen zelf één en ander in de startblokken

40 Ontwerp van koninklijk besluit betreffende de integratie in de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging van gedetineerden en geïnterneerden geplaatst in inrichtingen zoals bedoeld in artikel 3, 4°, a), b) of d), van de wet van 5 mei 2014 betreffende de internering.

te zetten, maar die mogelijkheid is er voor veel gedetineerden niet. Bijgevolg komen veel gedetineerden vrij zonder de nodige voorbereiding, wat uiteraard niet gunstig is voor hun terugkeer naar de samenleving. De brede waaier aan OCMW-dienstverlening moet er ook voor gedetineerden zijn. Dit kan best gebeuren via de oprichting van een OCMW-antennepost in elke gevangenis of op basis van een formeel samenwerkingsverband tussen de sociale diensten actief in de gevangenis en het OCMW.⁴¹

Over slachtoffers en schadevergoeding

Het artikel van Delvaux en Vander Beken in deze themareeks stelt een aantal belangrijke vragen over het systeem van schadevergoeding voor slachtoffers van misdrijven in België. Zo wordt het feit dat de burgerlijke partij de verantwoordelijkheid heeft om de schadevergoeding af te dwingen wanneer deze niet vrijwillig wordt betaald, geproblematiseerd, alsook de beperkte reikwijdte van het Slachtofferfonds. Verbetervoorstellen die naar voren worden geschoven bevatten een uitbreiding van dit fonds samen met de invoering van het Nederlandse model waarbij een veroordeelde wordt verplicht tot betaling van een som geld aan de staat ten behoeve van het slachtoffer: de staat keert het ontvangen bedrag dan onverwijld uit aan het slachtoffer.⁴² Deze denkpijpen zijn zeker het overwegen waard.

In zijn bijdrage in dit nummer poneert Pemberton meer fundamentele vragen rond de doeltreffendheid van het systeem van schadevergoeding dat – vanuit slachtofferperspectief – niet centraal genoeg staat binnen de (straf)

rechtsbedeling met vertragingen en frustratie voor alle betrokkenen als gevolg.⁴³

Het lijkt erop dat het huidige systeem voor niemand efficiënt werkt: niet voor de slachtoffers, die vaak in de steek worden gelaten, en ook niet voor de veroordeelde daders die weinig toekomstperspectief zonder schulden hebben. Indien beleidsmakers hun beloften rond recidive en rehabilitatie van gedetineerden waar willen maken, moet lang en grondig nagedacht worden over hoe het beter kan. Vanuit FATIK hopen we dat deze themareeks rond schulden en detentie kan bijdragen tot dit proces.

An-Sofie Vanhouche⁴⁴ & Neil Paterson⁴⁵

41 Sommige CAW's zijn ook erkend als instelling voor schuldbemiddeling. Voor meer informatie over het CAW-aanbod m.b.t. schuldbemiddeling in de Kempense gevangenissen en de samenwerking met het OCMW, zie SAM vzw, *Schuldhulpverlening in de gevangenis*, 2023, <https://www.samvzw.be/index.php/nieuws/schuldhulpverlening-de-gevangenis>.

42 A. DELVAUX en T. VANDER BEKEN, "De burgerlijke partij en de (betaling van de) schadevergoeding", *Fatik* 2022, afl. 175, 15-35.

43 A. PEMBERTON, "Positieve vergelding: de kern van compensatie voor slachtoffers", *Fatik* 2023, afl. 177, 20-24.

44 Redactielid van *Fatik* en docent penologie aan de onderzoeksgroep Crime & Society, vakgroep Criminologie van de Vrije Universiteit Brussel.

45 Redactielid van *Fatik* en stafmedewerker detentie bij SAM, steunpunt Mens en Samenleving vzw.

Gedetineerde voor een weekeinde in de gevangenis van Haren

Kristel Beyens¹

Op zaterdag 18 september 2022 is het zover. Ik mag, samen met zeventig andere deelnemers, waaronder magistraten en journalisten, twee dagen mee proefdraaien ter voorbereiding van de lang aangekondigde opening van de gevangenis van Haren.² Deze 'immersie' is een sterk gemediatiseerd event.

Als ik me 's ochtends thuis klaarmaak om te vertrekken, wordt een magistraat-deelnemer live op Radio 1 geïnterviewd over haar verwachtingen van de tweedaagse opsluiting die ze vrijwillig zal ondergaan. Er klinkt opwinding in haar stem en ook ik voel me als een klein kind dat eindelijk op schoolreis mag vertrekken. Wat betekent deze immersie nu en wat doet dat met een mens? Deze bijdrage geeft aan de hand van een gedetailleerd verslag een impressie van mijn ervaringen³ tijdens mijn korte verblijf van 32 uur in de grootste gevangenis van België. Zij zal op termijn de gedetineerden van drie Brusselse gevangenissen, nl. Berkendaal, Sint-Gillis en Vorst, moeten opvangen. Haren gevangenis voorziet in 1190 plaatsen, voor zowel mannen als vrouwen, beklaagden, veroordeelden en geïnterneerden. Zij zullen er verblijven in leefeenheden van verschillende groottes, variërend tussen 35, 24 en 14 gedetineerden, verspreid over open en gesloten afdelingen.

De voorbereiding

Deze tweedaagse kent een hele voorbereiding. Het is de uitdrukkelijke keuze van het kabinet geweest om magistraten en gerechtelijke stagiaires te laten deelnemen aan deze immersie, in de hoop hen te laten ervaren wat het betekent om zelf in een gevangenis opgesloten te worden. Voor de rekrutering van de deelnemers werd het Instituut voor Gerechtelijke Opleiding (IGO) ingeschakeld. De doelstelling van de immersie is tweeledig. Ten eerste wil men de interne werking en de procedures uittesten. Ten tweede wil men een aantal magistraten de gelegenheid geven om twee dagen en een nacht "*in de schoenen van een gevangene te staan*" en hen "*bewust maken van de realiteit van de gevangenis en het gevangeniswezen*". Er wordt aangekondigd dat er waarschijnlijk een fitnessruimte zal beschikbaar zijn en dat we ons kunnen aanmelden om te werken in de keuken en de wasserij.

Ter voorbereiding ontvangen we een lijst van toegelaten en verboden voorwerpen die we mogen meebrengen, zoals boeken, kruiswoordraadsels, hygiëneproducten, medicijnen en kleding die door de metaaldetector zullen passeren. Sportschoenen zijn noodzakelijk voor de toegang tot de sportzone. Mobiele telefoons, donkerblauwe kledij, scherpe voorwerpen en voeding zijn verboden. Er wordt ook een codewoord meegegeven voor het

geval een deelnemer de deelname tijdens het experiment wil stopzetten. We krijgen een dagindeling toegestuurd, waaruit blijkt dat er zowel in de voor- als in de namiddag activiteiten zullen worden aangeboden en dat de lichten zullen uitgaan om 22:00. Verder mogen we een familielid uitnodigen om op bezoek te komen, zodat ook de bewegingen in het kader van het bezoek kunnen uitgetest worden. Ik besluit om hier niet op in te gaan en me volledig te laten onderdompelen in het leven binnenin.

Ik ben blij dat er boeken mogen meegenomen worden, wat in het geval van een échte aanhouding uiteraard niet het geval is, en ik vraag voor alle zekerheid na of ik mijn iPad mag gebruiken, wat een ganse bibliotheek aan mogelijke lectuur zou kunnen openen. Echter, dat mag niet. Dus ik ga voor papieren exemplaren, waaronder onder andere een boek van Hans Claus over het gevangeniswezen.⁴

Dag 1, zaterdag 17 september 2022

Hoewel het zondag 18 september de jaarlijkse Brusselse autoloze zondag is en de immersie die dag zal eindigen om 16:00, besluit ik na enige aarzeling toch maar met de wagen naar de gevangenis te rijden. Gezien het slechte weer is de fiets niet echt een optie. Een blik op Google Maps om er te geraken met het openbaar vervoer vanuit centrum Brussel is niet bepaald

1 Gewoon hoogleraar, Vakgroep Criminologie, Onderzoeksgroep Crime & Society, Vrije Universiteit Brussel.

2 Voor een uitgebreide toelichting van de lange totstandkoming van de gevangenis van Haren, zie K. BEYENS, "De gevangenis van Haren: opportuniteit of gemiste kans?", *Panopticon* 2022, 548-553.

3 Het is de expliciete doelstelling van deze bijdrage om te vertrekken vanuit mijn persoonlijke ervaringen en deze af te wisselen met enkele penologische reflecties.

4 H. CLAUS, *Achter tralies. Hoelang houdt de gevangenis nog stand?*, Gent, Borgerhoff & Lamberights, 2018.

bemoedigend. Ik zal zondagnamiddag dan wel wachten tot het autoverbod is opgeheven om Brussel terug binnen te rijden. Dit confronteert me onmiddellijk met de moeilijke bereikbaarheid van deze gevangenis voor bezoekers en personeel. Vanuit re-integratief oopunt niet echt een pluspunt.

Bij aankomst zoek ik tevergeefs de ingang van de parking. Ik ben niet de enige die haar weg niet vindt en samen met vier andere wagens rijden we gedurende tien minuten toertjes in de omgeving. Als ik aan de slagboom via de intercom een gesprek probeer aan te knopen met de bewaking voor advies krijg ik iemand aan de lijn die geen Nederlands en zeer gebrekkig Frans of Engels spreekt. Op hetzelfde moment scheert een vliegtuig over het terrein, waardoor hij door het lawaai helemaal onbegrijpelijk wordt. Dus maar verder zoeken en uiteindelijk vinden we de ingang van de parking. Gezien de ligging van de gevangenis in de buurt van Zaventem Airport zal het geluid van overvliegende vliegtuigen ons het ganse weekeinde op zeer regelmatige basis vergezellen.

Op de parking groeten de deelnemers elkaar hartelijk en er ontstaat onmiddellijk een compliciteit van betrokken te zijn in eenzelfde avontuur. Door de regen lopen we met onze bagage naar de ingang, waar we vernemen dat er geen badges meer beschikbaar zijn en dat we onze bagage moeten meenemen naar de cel. Pas later zal ik begrijpen hoe belangrijk die badge zal zijn. We steken een binnenruimte over en worden geconfronteerd met een monumentale ingang, die we betreden via een reeks hoge trappen, die door een van de deelnemers treffend zal beschreven worden als het bestijgen van de 'calvarieberg'. De betonnen omgeving heeft een intimiderend effect en staat voor mij mijlver van het concept 'gevangenisdorp' of

'campus', waar steeds wordt naar verwezen in de officiële berichtgeving over de architectuur van Haren. Het gebruik van het concept gevangenisdorp of de gevangenis als stad⁵ moet de breuk reflecteren met het Panopticon-model, dat men met het Haren-ontwerp heel expliciet heeft willen maken. Dit ontwerp verplicht gedetineerden om zich, zoals in een dorp of stad, in de buitenlucht en via het centrale binnenplein, van de leefeenheid naar het werk of administratieve diensten te verplaatsen, weliswaar binnen de gevangenisperimeter. Het is ook de bedoeling dat, door middel van de badges, deze verplaatsingen semiautonom zonder begeleiding van personeel zullen kunnen gebeuren.

Wij worden tijdens onze tocht naar onze leefeenheid begeleid door een vrouw in uniform. Ik heb het gevoel dat zij zich al even verloren voelt als het groepje mensen dat ze moet begeleiden en sprekend door haar telefoon zoekt ze haar weg. Ze communiceert niet met ons en als ik haar na een tijdje vraag waar we naartoe gaan zegt ze, in het Frans, dat het haar eerste dag is in deze gevangenis. We gaan opnieuw trappen af, om in donkere gangen naar het 'bad' te gaan. Ik begrijp dat de beambte haar weg verliest, want we zijn in een waar doolhof terechtgekomen. Deze weg zullen de gedetineerden ook moeten afleggen als ze de gevangenis voor de eerste keer betreden. We worden met drie deelnemers achtergelaten in een kleine wachtruimte en socialiseren met de mensen die daar nog zitten. Het is ondertussen ongeveer 10:30 en ze vertellen ons dat ze om 7:00 gearriveerd zijn om in te checken, en dat ze dus nog altijd wachten. We maken kennis met de gevangenis als gigantische wachtkamer... Er komt stilaan schot in de zaak en om 11:00 mag ik binnen in het volgende lokaal. Vier

personeelsleden praten luid onder elkaar en laten me wachten, zonder me aan te spreken. Zo voelt het dus om genegeerd te worden... Uiteindelijk kom ik aan een loket waar een vriendelijke vrouw me in het Nederlands aanspreekt. Ze herkent me en dat geeft me even een beter gevoel, het gevoel om als mens behandeld te worden. Ik realiseer me hoe verloren gedetineerden, die aangehouden zijn, zich moeten voelen en totaal niet weten wat hen te wachten staat. Die gedachte zal regelmatig bij me opkomen de volgende twee dagen.

Ondertussen praten de vier andere personeelsleden ongegeneerd en luid verder over de hoofden van alle andere aanwezigen, waardoor het zeer moeilijk is om de vrouw achter het loket te begrijpen. De communicatie wordt verder bemoeilijkt door het zware glas en het ontbreken van intercom. Op deze manier is communicatie erg moeilijk. Ik ben verplicht om ook mijn stem te verheffen wat een erg ongemakkelijk gevoel geeft.

Daarna moet ik terug het wachtzaaltje in en doe ik een gezellige babbel met deelnemer I. Het feit dat we in dezelfde taal ervaringen kunnen uitwisselen doet goed. Ik zal later vernemen dat het aanwezige personeel uit de gevangenis van Vorst komt, waar voornamelijk Franstalige personeelsleden zijn tewerkgesteld.⁶

Ondertussen moet ik me verplaatsen naar een andere ruimte, nog steeds met bagage, en moet ik weer wachten. Wachten: een dagelijks onderdeel van het gevangenisleven, en vandaag is dat niet anders. Eindelijk mag ik naar het 'bad', waar mijn bagage wordt gecontroleerd en ikzelf gefouilleerd. Ik moet mijn handtas en natuurlijk ook mijn GSM afgeven, die trouwens al de ganse tijd geen ontvangst heeft. Ik heb een thermometer bij, maar die moet ik

5 Een interessante reflectie over het gebruik van stads- of dorpsmetaforen als vorm van utopische spatiale verbeelding in gevangeniscontext kan nagelezen worden bij D. SCHEER en L. COLIN, "Illusions of Utopia: When Prison Architects (Reluctantly) Play Tetris" in D. MORAN en A. SCHLIEHE (eds.), *Carceral Spatiality. Dialogues between Geography and Criminology*, Londen, Palgrave Macmillan, 2017, 113-134.

6 Voor implicaties van taalbarrières binnen het gevangeniswezen, zie H. SALAETS, J. BERNAERTS en S. HEIJKANTS, "Taalbarrières in de Vlaamse gevangenis: In dialoog tijdens detentie", *Fatik* 2022, afl. 176, 6-22.

ook afgeven. Gelukkig heb ik papieren boeken bij, want in de wachtruimte heb ik opgevangen dat een deelnemer gisteren haar e-reader heeft moeten afgeven. Ik zou erg onrustig worden bij de idee om deze dagen te moeten doorbrengen zonder het veilige gevoel om via mijn lectuur minstens mentaal te kunnen ontsnappen aan de gevangenis.

Na uitgebreide controle en een babbel met de vriendelijke persoon die deze controle uitvoert, mag ik vertrekken, nog altijd met bagage. We gaan naar afdeling 612, wat onze eindbestemming zal worden. Ik verbaas me onderweg over de gekleurde icoontjes die ons moeten oriënteren in het doolhof van gangen. Er is geïnvesteerd in eigentijdse vormgeving van de iconen, maar de betekenis is (niet alleen) mij niet altijd duidelijk. Het valt me op dat er op heel wat deuren een hoofd met een kepie afgebeeld staat. Ik veronderstel dat dit betekent dat deze ruimtes enkel toegankelijk zijn voor het bewakend personeel, wat wel een erg *old school* stereotiepe wijze is om naar het personeel te verwijzen. Hoe moet ik dit rijmen met het nieuwe personeelsbeleid dat zal werken met 'detentiebegeleiders', waarvan verwacht wordt dat ze vooral een sociale benadering hanteren ten aanzien van de gedetineerden?⁷

Ondertussen wordt er verder met ons rond gelopen, moeten we wachten, en blijft er veel onduidelijkheid en onzekerheid over waar het allemaal naartoe gaat. Er overvalt me een zekere gelatenheid. Ik stel me best niet te veel vragen en beslis om alles wat op me te laten afkomen en gewoon te ondergaan. Ook dat is een typisch gevangenisgevoel, dat me nog zal overvallen de komende 32u. De tijd verstrijkt... Er worden zware deuren open en dicht gedaan en eindelijk komen we aan op 'onze' afdeling. We betreden een open ruimte, waar rond drie verdiepingen van cellen zijn

gebouwd, met een ijzeren trap in het midden.

Een bewaarder loopt zenuwachtig op en af en verwijst ons naar een kleine ruimte, waarschijnlijk het 'waskot' van de afdeling. Deur toe en opnieuw wachten op... Ondertussen is het 12:00 en duurt het wachten lang. Gelukkig heb ik aangenaam gezelschap van de andere deelnemers en wisselen we wat informatie uit over onze professionele achtergrond en onze motivatie om deel te nemen aan de immersie. Het valt me op dat geen van beide magistraten met strafrecht bezig is en dat ze vooral uit nieuwsgierigheid deelnemen.

Op een bepaald moment mogen we dan toch onze 'wachtkamer' verlaten, deze keer zonder bagage en wordt mijn cel toebedeeld. Ik heb nog steeds geen badge en realiseer me nog steeds niet wat het belang van deze badge zal zijn. In mijn cel liggen allerlei spullen nog in plastic ingepakt op het bed. Een deken, lakens, een hard kussen en een plastieken matras, een koffietas, een glas, een bord, een plateau, poetsproducten, een handdoek, een wekkerradio. De cel heeft de breedte van een bed, dat aan het raam gepositioneerd is. Aan het voeteinde is een klein TV-scherm (wat schots en scheef) tegen de muur gemonteerd. De sporen van het gruis van het boren in de muur liggen op de matras. Verder staat er een frigo, boven de tafel hangt een rek met twee etages.

Omdat dit mijn verblijfplaats zal worden wil ik mijn stoffige cel wat poetsen. Ik ga aan de slag met de vod, en wil water nemen in de piepkleine badkamer, waar een douchekop in het plafond is gemonteerd, een toilet zonder WC-deksel tegen de muur gemonteerd, en een piepkleine wasbak, waar ik amper mijn handen kan in wassen zonder te spatten. De spiegel hangt veel te hoog voor

mij en ik realiseer me dat deze op manshoogte is geplaatst. In deze afdeling zullen nochtans de vrouwen uit Berkendaal worden gehuisvest. Ik vraag me ook af hoe een gemiddelde, gespierde man zich comfortabel zal kunnen bewegen in deze kleine ruimte. Maar niet getreurd, ik draai de kraan open, en... er komt geen water uit. De deuren van de cellen staan nog open en ik ga even bij mijn buurvrouw kijken, en daar blijft het water lopen en kan het niet afgesloten worden!

Het begint me stilaan te dagen dat die badge de toegang tot het licht in de cel regelt, en dat de vervangbadge die ik kreeg niet werkt. Ik moet terug in de cel en de deur gaat dicht. Daar zit ik dan...

Plots gaat de deur terug open en wordt ons gevraagd om met onze plateau eten te komen halen. In de middenruimte van de afdeling staan ondertussen twee tafels met eten opgesteld.: 8 sneetjes lichtbruin brood, 5 plakjes kaas, 1 potje confituur, 1 potje hazelnootpasta, 2 potjes boter en 1 driehoekje 'La vache qui rit'. Dat laatste gooit me terug naar mijn kindertijd. Het is allemaal te veel eten voor mij, maar ik neem toch maar wat me toekomt, aangezien ik geen idee heb wat de toekomst brengen zal. We krijgen ook een kannetje met warm water voor thee. En hoewel het eten wordt bedeeld in de gemeenschappelijke ruimte, moeten we terug naar onze cel om daar alleen te eten. De deuren gaan terug dicht.

Ik installeer me aan het kleine tafelloppervlak, waar ook een telefoon op staat, en eet met veel smaak twee boterhammen, terwijl ik wat in mijn boek lees. Ik besluit de overschot van het eten in de koelkast te bewaren. Gelukkig, want 's avonds krijgen we te horen dat het beleg dat we nu krijgen ook ons rantsoen is voor de volgende ochtend. Dat is de normale gang van zaken in de gevangenis, maar later

7 In het kader van deze bijdrage is niet mogelijk om in te gaan op de vernieuwing en discussie over de functiedifferentiatie tussen detentiebegeleiders en veiligheidsassistenten. Voor meer achtergrond over penitentiair personeel en hun belang voor dynamische veiligheid verwijs ik graag naar K. BEYENS, L. BREULS, D. HUMBLET, J. ROBBERECHTS, S. SNACKEN en A.-S. VANHOUCHE, "De penitentiair beampte van de toekomst. Het belang van dynamische veiligheid", *Fatik* 2021, afl. 170, 5-17.

blijkt dat een aantal deelnemers alles al opgegeten hebben en kijken ze erg beteuterd als ze het nieuws horen.

Ik ben blij met het relatief grote raam met gepantserd glas en zonder tralies, waarvan zelfs een deel van 10 cm voorzien is van een rooster, waardoor dit deel gedeeltelijk kan geopend worden. Wat een vooruitgang ten opzichte van de ramen in de oude gevangenissen. Hoewel frisse lucht een gegeerd goed is in de gevangenis, sluit ik het raam, want het is vreselijk koud buiten. Ik verheug me op een avondje TV kijken, maar krijg de TV niet aan de praat. Ik besluit om dat straks te vragen aan het personeel. Vervolgens probeer ik via de wekkerradio contact te maken met de buitenwereld, maar buiten wat gekraak slaag ik er niet in om muziek of nieuws binnen te brengen. Geen nieuws, geen GSM, het is wennen, en de eerste uren betrap ik mezelf erop dat ik de neiging heb om regelmatig op mijn GSM, die er niet is, te willen kijken. Ik zal de dag later ervaren dat de onbereikbaarheid voor de buitenwereld me ook mentale rust geeft, omdat ik niet kan of moet reageren op eventuele berichten. De gevangenis als digitale *detox*.

Het tijdstip waarop de sportactiviteit was aangekondigd, gaat intussen voorbij zonder enig nieuws van het personeel. Geen yoga dus, terwijl ik me ze zo had op verheugd.

Ik had in mijn cel op de het belletje gedrukt om te melden dat ik geen badge heb. Het luide gepiep van de bel duurt nu al een half uur en ik kan het zelf niet stoppen. Het aanwezige personeel blijktbaar ook niet. Alle geheimen van de techniek zijn nog niet doorgrond. Wanneer mijn de deur wordt geopend vraag ik om mijn valies, die nog steeds in het waskot staat. Ze moet eerst nogmaals gecontroleerd worden, en eindelijk krijg ik mijn eigen spulletjes op cel. Wat ben ik blij.

Opeens gaat de deur open, mensen in werktenu. Het zijn technici van het bouwbedrijf, dat instaat voor de technische installaties. Ze slagen erin om water uit mijn kraan te krijgen. Ik vraag of zij de TV aan de praat krijgen, maar dat lukt hen ook niet. Pas later zal ik vernemen dat de aansluiting nog niet in orde is.

Plots gaat de celdeur weer open en komt gevangenisdirecteur Van Poecke langs om het gevangenisreglement uit te delen, enkel in het Frans. Tijdgebrek verhinderde om de Nederlandse vertaling te voorzien.

Dan gaat de deur onverbiddelijk dicht en daar zit ik dan. Sportactiviteit gemist, en geen idee wanneer de deuren terug zullen opengaan, zonder beeld, zonder klank, en de dag lijkt nog lang. Wat ben ik blij met mijn drie boeken. Ik installeer me en doe mijn pantoffels aan, die ik nog snel snel had ingepakt. Ik ben blij, dit geeft me een huiselijk gevoel, wat afwezig is in deze onpersoonlijke, betonnen omgeving. Puddu wijst op het belang van *'home-ification'* van de gevangeniscontext, als een manier van normalisering.⁸ Dat lijkt me hier toch wel een serieuze uitdaging.

Hoewel de gevangenis spiksplinternieuw is, hangt er om de ene of andere reden een duffe geur in mijn cel. Dus ik zet ondanks het koude weer het raam open en realiseer me opnieuw wat een luxe frisse lucht in een cel is: in een oude gevangenis zou dit niet mogelijk zijn en hebben de gedetineerden geen uitkijk naar buiten.

Ik installeer me op het bed, plooi het enige (dunne) deken dubbel, leg mijn jas op mijn voeten om wat warm te krijgen en kijk naar buiten. Ik realiseer me dat deze uitkijk naar buiten ook een grote verbetering is ten opzichte van de oude gevangenissen, waar dat meestal niet mogelijk is vanuit de cel. Het is donker weer en ik zie vliegtuigen

overvliegen, treinen voorbij rijden en heb zicht op de auto's op de ring van Vilvoorde. Ik zie veel bruggen, maar geen mensen. Een desolaat landschap. De goederentreinen maken veel lawaai, zeker 's nachts zal ik later ondervinden. Ik begin te schrijven in mijn logboek. Wat een paradoxaal gevoel: afgesloten zijn van de buitenwereld via dikke muren en gewapend glas met zicht op een wereld die voorbij dendert en een zee van betonnen daken van de gevangenissen.⁹ Als ik later met de trein van Brussel naar Antwerpen spoor of over de ring van Vilvoorde rijd met de wagen zal ik elke keer aan de gedetineerden denken die opgesloten zijn in deze mastodontgevangenis.

Om 14:30 heb ik nog altijd geen badge. Dit betekent dat ik het licht niet kan aansteken en met dit donkere weer moet ik letterlijk tegen het raam plakken om in mijn boek te kunnen lezen of mijn nota's te schrijven. Het is stil, iedereen zit achter de deur.

Is dit een open afdeling? Ik herinner me dat ik wat teleurgesteld was toen ik vernam dat ik in een open afdeling zou terechtkomen, omdat ik vreesde op deze manier niet het échte gevangenisgevoel te kunnen ervaren. Deze vrees smelt nu als sneeuw onder de zon: ik heb het gevoel dat ik op een gesloten afdeling zit. Ik vraag me af hoe het zou voelen als ik hier met één of twee andere gedetineerden zou opgesloten zijn, mensen die ik niet ken, wiens taal ik misschien niet zou spreken en met een andere achtergrond en hun eigen problemen. Stel dat ik hier niet zelf zou voor gekozen hebben. Stel dat ik met rokers op een cel zou zitten. Stel dat ik geen raam zou kunnen openen... Dit is echter de situatie waar 'echte' gedetineerden in terechtkomen. Zelfs in mijn 'luxeomstandigheden' stelt het me vooral gerust dat ik morgennamiddag weer naar huis mag en dat ik niet voor een onderzoeksrechter zal moeten

8 S. PUDDU, "The "Prison House" and Normalization. Between the Reassertion of Privacy and the Risk of Collectiveness", *Architecture and Culture* 2022.

9 Later zal ik vernemen dat er begroeiing is voorzien op de daken.

verschijnen voor ondervraging. Ik had het niet zo snel verwacht, maar een gevoel van verloren zijn overvalt me. Ik lees in het boek van Hans Claus, dat me vanuit deze situatie steeds utopischer, maar daarom des te noodzakelijker lijkt.

15:00. Ik hoor geluid op de gang. Ik begrijp er niks van en kan ook niet buiten kijken, want het luikje in de deur kan enkel langs buiten geopend worden en blijft dicht. De tijd vertraagt en vervaagt. Ik geef me over aan de tijd die niet meer door mij wordt bepaald, maar door het instituut waarin ik verblijf. Ik geef de hoop op dat er nog activiteiten zullen komen, en geniet ervan dat ik naar buiten kan kijken. Ik voel hoe belangrijk kleine dingen worden in deze omstandigheden.

15:20. De deuren worden plots geopend en we mogen uit onze cel en elkaar ontmoeten in de gemeenschappelijke ruimte, de keuken en de buitenruimte, de zogenaamde *logia*, die voorzien is voor de rokers. Ook dat is een grote verbetering tegenover de klassieke stergevangenis, waar gedetineerden niet naar buiten kunnen vanop de vleugels. Ik maak gebruik van deze tijd om verder kennis te maken met de magistraten, die elkaar snel vinden en informatie uitwisselen over hun rechtbank of kamer. Ik ben de vreemde eend in de bijt en luister vooral. Ik probeer een kijkje te nemen in de andere cellen en leer dat er een grotere cel is voor mindervaliden en twee duocellen. De duocellen zijn eveneens in gebruik en één van de deelnemers wilde wisselen voor een monocel. Net zoals dat bij gedetineerden het geval zou zijn, is dit verzoek geweigerd. De duocellen zijn redelijk ruim, hebben twee kastjes met sloten, twee TV's en één badkamer die moet gedeeld worden. De bewoners klagen over het feit dat de badkamer slechts is afgesloten met een klapdeur, met open ruimte erboven en eronder,

wat onvoldoende privacy biedt.

Om het wegvallen van de activiteiten te compenseren, komt directeur Jurgen Van Poecke langs om toelichting te geven over de gevangenis. Er komen heel wat kritische vragen van de magistraten, niet in het minst over het kijkcoog in de badkamer. Hij legt uit dat dit kijkcoog enkel kan geactiveerd worden via een speciale procedure en op momenten van onveilige situaties, wanneer er geen teken van leven is in de cel. Het zicht door het kijkcoog zou enkel wazig zijn. Het is dus geen echte camera die toelaat om constant te observeren.

Om 17:00 moeten we terug naar de cel en worden we weer opgesloten. Ondertussen heb ik een badge en kan ik het licht in de cel zelf aan- en uitzetten. De badge laat toe dat ik op momenten dat de deuren centraal geopend worden, zelf kan beslissen wanneer ik mijn deur open en sluit. Omdat de klink aan de binnenkant van de cel een draaiknop is die erg dicht bij de rand is geïnstalleerd, met het risico dat je met je vingers tussen de deur komt te zitten, gaat dit nogal moeizaam. Ik verneem later dat dit met opzet zo is gemaakt, zodat de bewaarder aan de andere kant van de deur altijd sneller kan zijn. Hoewel deze deurknop aan de binnenkant een interessante innovatie is, lijkt het zelf kunnen openen van de deuren toch vooral van symbolische betekenis, gezien dit slechts mogelijk is op vooraf door het systeem bepaalde momenten van de dag. Het concept 'open' afdeling krijgt in deze context ook een hele andere betekenis dan wat ik mij had voorgesteld en is dus eigenlijk nogal bedrieglijk. Het aspect 'open' heeft hier namelijk betrekking op het feit dat we bijvoorbeeld zelf het eten mogen halen in de centrale ruimte en dat we meer uren uit de cel kunnen dan op een gesloten afdeling. Opendeurregime is dus beter van toepassing. Tegelijk blijft alles draaien

rond het openen en sluiten van deuren.

Ik ben pas terug geïnstalleerd op mijn bed als de deur opnieuw wordt geopend en we het avondeten mogen nemen in de gemeenschappelijke ruimte. Twee medeparticipanten staan in het wit gekleed, met een kapje op het hoofd, net zoals in een echte keuken, achter twee tafels met etensbakken. Ze hebben het eten gehaald in de centrale keuken en moeten nu ook opscheppen. Twee fatiks dus.

We krijgen tomatensoep met kip, patattas en mayonaise, boontjes en een Luikse wafel als toetje. Toch nog iets zoets, want we mochten in de namiddag snoep bestellen in de 'kantine', maar kregen tegelijk te horen dat dit pas 's anderendaags zou geleverd worden, wat een beetje absurd is gezien iedereen dan vertrekt.

De deuren gaan terug dicht, we mogen niet samen eten, maar het eten smaakt me opnieuw en is zelfs relatief lekker. Ik ben al lang blij dat we geen microgolfeten moeten eten. Er is een kleine keuken geïnstalleerd in de gemeenschappelijk ruimte, die om beurten zal kunnen gebruikt worden door de gedetineerden. Er zijn acht kookplaten voorzien, die kunnen gereserveerd worden om te gebruiken door 2 of 4 gedetineerden. Dagelijks koken zal niet mogelijk zijn. Een verdienstelijke poging maar slechts een afgezwakte vorm van normalisering.¹⁰

Om 17:35 ben ik al klaar met eten. Wat een verschil met thuis, waar het kookritueel zich zelden voor 19:00 op gang trekt. Het is duidelijk dat we hier onderworpen worden aan een systeem afgestemd op de werkshiften van het personeel, net zoals in ziekenhuizen of woonzorgcentra. Ondertussen is het bar koud

10 Normalisering in gevangeniscontext betekent dat het leven in de gevangenis zoveel als mogelijk de positieve aspecten van het leven buiten de gevangenis moet benaderen. Zie Regel 5, *European Prison Rules* (Rec(2006)-2rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules, 1 juli 2020). Dit principe is eveneens verankerd in de Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, BS 1 februari 2005.

geworden in mijn cel. Gezien het de eerste koudeprik van het jaar is, ben ik blij dat ik bij het inpakken nog snel een extra pull in mijn valies heb gestopt. Ik vrees dat ik de nacht zal doorbrengen met al mijn kleren aan onder het dunne dekentje.

Om 18:45 gaan de deuren opnieuw open en mogen we 'wandelen'. We verzamelen in de gemeenschappelijke ruimte en moeten allemaal door de metaaldetector op weg naar buiten. Dat heeft heel wat voeten in de aarde, verschillende mensen moeten kledingstukken uitdoen. We worden ook allemaal licht gefouilleerd. We gaan naar een van de wandelplaatsen en moeten nog eens door een beveiligde uitgang. Net zoals in andere gevangenissen blijft het personeel binnen en is er voor hen een apart hokje voorzien met glas. Geen personeel dus dat tussen de gedetineerden loopt, zoals de Penitentiaire Inrichtingswerkers – de zogenaamde PIWers – dat deden in de Penitentiaire Inrichting van Tilburg.¹¹ Geen gesprekken, en ook een gemiste kans voor de dynamische veiligheid, die onder andere gebaseerd is op onderlinge contacten tussen personeel en gedetineerden.¹² Het is ook erg koud buiten en we staan wat te koukleumen onder het enige kleine afdak dat er voorzien is om aan de regen te ontsnappen. Net als in het gewone gevangenisleven mogen we niet vroeger binnen en blijven we buiten tot 20:15, weer of geen weer. Er ontspringen zich ondertussen alweer geanimeerde gesprekken tussen de deelnemers en ervaringen worden uitgewisseld. Ik kan me voorstellen dat dat wel anders is op een eerste wandeling in de gevangenis voor binnenkomende gedetineerden.

Er staan een aantal fitnessstoestellen in de wandelruimte, maar ze zijn totaal onaangepast aan een volwassen

publiek en op deze manier niet bruikbaar en zelfs al kapot na eerste gebruik. Hoe zal dit eruit zien na een aantal weken of maanden? Verder gaat het om een grauwe, betonnen ruimte, met een betonnen bank, omringd door betonnen hoge muren. Dit is niet wat ik me voorstel bij een dorps- of stadspark als men het heeft over Haren als 'gevangenisdorp'.

Om 20:15 gaan we terug binnen, opnieuw door de detector en gelukkig worden er nog enkele extra dekentjes uitgedeeld, waarvan ik er dankbaar eentje in ontvangst neem. De deuren gaan dicht en gelukkig heb ik mijn Luikse wafel nog om enige zaterdagavondgezelligheid op te roepen.

Het personeel sluit de cellen af om 20:50, met weinig woorden. Ik heb vandaag erg gestresseerd personeel gezien, dat weinig responsief was, ons veel liet wachten, en meestal geen antwoord had op onze vragen. Dit is zeker eigen aan een testmoment, maar ik kan me nu nog beter voorstellen hoe het gebrek aan duidelijkheid en responsiviteit een serieuze impact heeft op gedetineerden die aan hun lot worden overgelaten.

Ik installeer me met mijn boek in mijn bed, met twee dubbel geplooid dekens en mijn jas op mijn voeten en een groot deel van mijn kleren aan. Er is ongezellig neonlicht in de cel, dat zeker niet afgestemd is op de gedetineerde die wil lezen in haar/zijn bed. Om het licht uit te doen zal ik naar de deur moeten gaan om de schakelaar te bedienen en in het donker mijn bed terug moeten opzoeken, want een knopje aan het bed is niet voorzien. Gemak en comfort waren duidelijk niet de grootste bekommernissen van de architecten...

Ik voel me moe. Zonder TV, radio en smartphone ben ik overgeleverd aan

mezelf en mijn boek. Ik val vroeg in slaap. Slapen is de grootste tijdsdoder in de gevangenis, dat is zonder meer duidelijk.

Dag 2, zondag 19 september 2022

7:00. De deur wordt geopend en het licht gaat automatisch aan. Bonjour, opstaan. Ook door de intercom wordt aangekondigd dat het tijd is om op te staan en dat we water en koffie mogen komen halen in de keuken. Ik voel me nog erg moe en wil me nog omdraaien in mijn bed, maar het neonlicht is genadeloos. Ik kom uit mijn bed om het sterke licht te doven, maar het is zo ingesteld dat dit niet mogelijk is. Er wordt dus alles aan gedaan om ons op zondag om 7:00 uit ons bed te jassen.

Bij de koffie-thee bedeling blijkt dat er geen suiker of melk is. Dat hadden we gisteren moeten meenemen, maar niemand wist dat. Pech voor diegenen die hun suikershotje nodig hebben op zondagochtend. Gelukkig drink ik zwart. De meeste deelnemers zien er nog slaperig uit en sommigen hebben echt slecht geslapen. Aangezien mijn cel helemaal aan de kant is gelokaliseerd heb ik, in tegenstelling tot andere deelnemers geen last gehad van geluid van het stapende personeel op de trappen naar de personeelsruimte op de eerste verdieping. Hoewel de isolatie naar buiten erg goed is - als het raam gesloten is, hoor ik de vliegtuigen niet - schort er blijkbaar wel een en ander aan de akoestiek van het gebouw binnenin.

Terug in mijn cel - we mogen niet samenblijven om gezellig ons kopje thee of koffie te drinken - blijft dat vermaledijde licht branden... Er wordt gemeld dat er een 'activiteit' is om 7:45, maar we weten niet welke. De communicatie gebeurt uitsluitend in het Frans.

11 K. BEYENS, M. BOONE, T. LIEFAARD, M. KOX, A.-S. VANHOUCHE en S. VAN DER POEL, *Zeg maar Henk tegen de chef: Ervaringen met het Belgisch detentieregime in de PI Tilburg*, Den Haag, Boom Lemma uitgeverij, 2013. De invoering van de functie van detentiebegeleider in België is nochtans geïnspireerd door de functie van PIWer.

12 Artikel 105 van de Basiswet bepaalt: "Het handhaven van de orde en de veiligheid impliceert een dynamische wisselwerking tussen het gevangenispersoneel en de gedetineerden, enerzijds, en een evenwichtige verhouding tussen de technische middelen die worden ingezet en een constructief detentieregime, anderzijds."

Ik besluit om niet te douchen en te wachten tot vanavond als ik terug thuis ben. Het is te koud, we krijgen maximum twee keer vijf minuten water per dag¹³ en ik wil vermijden dat mijn badkamertje helemaal nat wordt. Ik vernam gisteren van deelnemers die hun douche hadden uitgeprobeerd dat het water niet goed wegloopt, en dus doorstroomt naar de cel. Daar zit ik ook niet echt op te wachten. Een ander foutje dus in het ontwerp. Ik beperkt me tot een kattenwasje, wat niet evident is in een baby-pompbak.

Om 7:30 wordt aangekondigd dat er wandeling is om 7:45. Het grote licht gaat eindelijk uit. Oef. Een vrouwelijke beambte komt binnen, ze vraagt of alles goed is en gaat onmiddellijk verder. Dit nodigt niet echt uit tot een gesprek over een slechte nacht. Ik wil eigenlijk liever in mijn bed blijven, wat thee drinken, het regent buiten. Maar ik besluit om toch buiten te gaan, wat moet ik anders doen? Ik ben nu toch wakker, en ik ben ook wel benieuwd wie er nog buiten zal komen. Ik moet me dus dringend klaar maken, maar eigenlijk niet echt, want ik heb met mijn kleren aan geslapen.

En daar zit ik dan te wachten... Om 8:00 worden de deuren geopend en kunnen we naar buiten. *'Mouvement préau'* klinkt het door de luidsprekers, en ik herken het klassieke gevangenisjargon. Als ik aan het personeel vraag hoelang de wandeling zal duren krijg ik geen antwoord. Begrijpen ze me niet, of weten ze het niet, of zijn ze niet gewoon om op dergelijke vragen van gedetineerden te antwoorden? Het valt me op dat het andere personeelsleden zijn dan gisteren, dus voor hen is alles ook nieuw. We moeten weer helemaal door de metaaldetector, met alle vertragingen van dien en worden na de fouille naar de wandeling geleid.

Bijna iedereen is present, we staan samen wat te koukleumen en delen in de miezerregen ervaringen over de nacht. De grauwe omgeving is niet

echt opbeurend en ik besluit om wat lichte stretchoefeningen te doen om mijn verkild stijf lijf wat te ontspannen. Sommige mensen voetballen. Ik doe een halfslachtige poging om wat mee te spelen, maar voetballen is duidelijk niet mijn ding. Een magistraat loopt rondjes, en ik besluit om even met hem mee te lopen. Dat doet goed, maar ik moet hem na enkele toertjes alleen verder laten lopen. Hij zet een indrukwekkende prestatie neer op zondagochtend. Sommige mensen willen terug binnen, moeten naar het toilet, maar dat kan niet. Het personeel is overigens nergens te bespeuren. Een wandeling is op deze manier een makkelijk tijdverdrijf waar men weinig of geen personeel voor nodig heeft.

Als we terug binnen gaan om 9:15 moeten we weer door de metaaldetector en worden we nogmaals aan de kledij gefouilleerd. Ondertussen weten we al welke kledij al dan niet passeert. Dit begint steeds meer op een doelloos ritueel te lijken, maar dit is een onderdeel van het gevangenisleven, zelfs - of misschien vooral? - op de 'open' afdeling.

Als ik mijn celdeur wil openen met mijn badge werkt ze (weer) niet. Het is dus een heel gedoe om mijn celdeur open te krijgen. De deuren gaan terug dicht. Ik voel dat ik minder de neiging heb om buiten te kijken, ik ben gewoon minder gericht op de buitenwereld dan bij mijn binnenkomst en ik mis mijn smartphone veel minder dan gisteren. Er worden regelmatig berichten door de intercom gegeven waar ik meestal niet zo veel van begrijp.

9:40. Er wordt een 'open deur activiteit' aangekondigd. De mensen druppelen stilaan uit hun cel. Er is warm water voor thee in de ontspanningsruimte, er staan gezelschapsspelletjes, waar de deelnemers gretig gebruik van maken en er is zelfs wat ambiance. Ik besluit wat verder rond te kijken en probeer een praatje te maken met het personeel. Na wat zoeken vind ik een

aimabele beambte met een uniform met drie sterren op zijn schouder die zelfs Nederlands spreekt. Hij werkt al een hele tijd in de gevangenis van (N), woont in Oost-Vlaanderen en heeft zich opgegeven om naar Haren te komen. Hij zal de verplaatsing met het openbaar vervoer maken en zal ongeveer twee keer per dag bijna twee uur onderweg zijn om er te geraken. Hij heeft gekozen voor de functie van veiligheidsassistent en wil in het controlecentrum werken. De job van detentiebegeleider trekt hem niet aan, omdat hij dat te complex vindt. Hij heeft drie weken in de gevangenis van (N) gewerkt, maar hij vond het daar te complex, het regime te soepel, er was voor hem te weinig discipline, de gedetineerden waren te mondig en er moest te veel onderhandeld worden. Als ik hem vraag wie hier detentiebegeleider is en wie veiligheidsassistent kan hij me niet helpen. Eerlijk gezegd heb ik het tot nog toe ook nog niet echt kunnen ontcijferen. De afgelopen twee dagen heb ik ook een aantal mensen zonder uniform gezien, waarvan ik veronderstel dat het directieleden zijn. Ze hebben zich niet kenbaar gemaakt. Het personeel draagt badges met namen, maar voor mij zijn die namen niet leesbaar. Ik weet dus niet hoe of wie ik moet aanspreken met welke vragen en buiten één vriendelijke beambte, van wie later zal blijken dat ze detentiebegeleider is, is het personeel over het algemeen niet echt uit op een praatje maken met de deelnemers. Wellicht heeft dit ook te maken met de nieuwe en stresserende situatie, maar 'dynamische veiligheid' is hier de afgelopen uren nog niet echt in de praktijk gebracht. Alle taken en contacten zijn tot nog toe puur gebeurd vanuit veiligheids- en controledoelstellingen. Het spanningsveld tussen veiligheid en regels enerzijds, en humanisering en normalisering anderzijds is hier te snijden. Wat me ook opvalt is dat het uniform afstand scheidt, althans bij mij.

13 Deze beperking is bij de opening gelukkig opgeheven.

Om 12:00 wordt onze bestelling voor de kantine geleverd. Joepie, eindelijk! Ik krijg het laatste doosje *Pringles*, maar een aantal mensen achter mij die het ook hebben besteld zijn teleurgesteld. Out of stock... Ik probeer ook tijd te vinden om gebruik te maken van de vijf euro belkrediet die alle deelnemers hebben gekregen om naar buiten te bellen. Dat is een mooie geste! Ik probeer het systeem uit en alles gaat vlot. Ik krijg mijn moeder aan de lijn, die me vertelt dat ze die ochtend Philip Heymans, de radiojournalist die in een andere afdeling mee proefdraait, al gehoord heeft op de radio met een uitgebreid verslag uit Haren.¹⁴ Die vijf euro belkrediet zal hem dus goed van pas zijn gekomen. Ik realiseer me dat dit toch wel een unicum is, maar dat dit ook past in de mediastrategie van dit testweekeinde.¹⁵

Het valt me ondertussen op dat het personeel nooit vooraf klopt vooraleer de deuren te openen. Dit zijn van die kleine, op het eerste gezicht banale zaken, die me eraan herinneren dat we in een gevangenis zitten, en dat je als gedetineerde erg afhankelijk bent van de gebruiken en gewoonten van het personeel. Het valt me ook op hoe het personeel de bestaande routines en concepten overneemt van de 'oude' gevangenis waaruit ze afkomstig zijn. Ze hebben duidelijk hun opleiding tot detentiebegeleiders nog niet gehad.

De aangekondigde activiteit om 13:00 gaat niet door. We weten niet waarom. Maar directeur Van Poecke brengt nogmaals redding en geeft ons een rondleiding in de andere ruimtes van de afdeling: we zien de sportzaal, de PC-ruimte (nog zonder PC's), de bibliotheek (nog zonder boeken). Er worden opnieuw heel wat vragen gesteld door het kritische publiek.

Rond 15:30 zijn we terug in onze

cel en wordt de afronding van het testweekeinde ingezet. Mijn buurvrouw, die bezoek had aangevraagd en die meegegaan is met de rondleiding vertelt teleurgesteld dat het bezoek niet is doorgegaan, ondanks het feit dat de familieleden naar Haren zijn afgezakt. Foutje in de planning? Tekort aan personeel? Het leven in de gevangenis zoals het is...

We moeten inpakken, het afval uit onze cel in de vuilniszakken sorteren, de celdeuren staan open en er heerst enige opwindning over het feit dat we terug 'buiten' mogen. Een personeelslid komt in mijn cel de inventaris opmaken. Dat gebeurt blijkbaar bij elke transfer of vertrek van een gedetineerde, om te checken of er geen goederen zijn vernield of verdonkeremaand. Nog een bijkomende administratieve taak voor het personeel.

Ik verlaat als een van de laatsten de gevangenis en bij de uitgang staat directeur Van Poecke met enkele personeelsleden iedereen uit te wuiven. Er heerst een uitgelaten sfeer. Iedereen is blijkbaar opgelucht dat alles zonder grote ongelukken is verlopen. Wij krijgen onze spullen terug en krijgen ook allemaal een handdruk van de directeur.

Ik loop, toch een beetje opgelucht, naar mijn wagen. Zodra ik ben ingestapt check ik mijn berichten op mijn telefoon. Daar is de buitenwereld weer! Als ik thuiskom geniet ik ervan te kunnen kiezen wat te eten, van een lekker glas wijn, een lekkere warme, lange douche en een zacht bed met aangename lakens en een warm deken. Hoewel we allemaal luxegedetineerden waren – *dixit* een van de deelnemers – realiseer ik me meer dan ooit hoe waardevol vrijheid en autonomie zijn voor de menselijke waardigheid.

Een paar weken later bezoek ik de gevangenis van Vorst en Sint-Gillis. De muffe lucht, lawaai, gebrek aan licht, kortom de slechte materiële omstandigheden en de overbevolking overweldigden me. Het verschil met de situatie in Haren is enorm. Een immersiewekeinde in deze omstandigheden zou zoveel confronterender, maar wel veel realistischer geweest zijn. Misschien wel een idee om magistraten hier te laten aan deelnemen vooraleer ze voorlopige hechtenis of gevangenisstraffen opleggen.

Reflecties

Wat leer ik uit deze toch wel indringende ervaring? Ik reflecteerde elders¹⁶ reeds over de politieke keuzes die gemaakt zijn in verband met de gevangenis van Haren, de mate waarin deze gevangenis de re-integratie zou kunnen bevorderen en het probleem van het gebrek aan personeel en opleiding. Heel wat keuzes worden boven de hoofden van het gevangenispersoneel gemaakt, dat nu de boel draaiende moet houden met heel wat handicaps. Deze gevangenis is onder veel te grote druk moeten openen. Bovendien moet de zwaar overbevolkte gevangenis van Sint-Gillis ook nog twee jaar zal open. Waar zal men het personeel halen?

Hoe heb ik de kleinschaligheid beleefd? Het is ontegensprekelijk zo dat het verblijf in een leefeenheid met 35 cellen een gevoel van kleinschaligheid geeft, zeker als ik dat vergelijk met wat ik zag in de imposante gevangenis van Sint-Gillis. Gezien ik geen verplaatsingen buiten de afdeling heb gemaakt kan ik niet inschatten hoe de gevangenis echt werkt als stad of dorp. Ik heb wél vastgesteld dat ik in een zeer complexe, hoog beveiligde, administratief-bureaucratische, hyper technologische omgeving ben terechtgekomen, die niet overeenstemt met

14 P. HEYMANS, "Philip Heymans ondervindt het detentieleven aan de levende lijve in de nieuwe gevangenis van Haren", *De Ochtend* 18 september 2022, Radio 1, <https://radio1.be/luister/select/de-ochtend/philip-heyman-ondervindt-het-detentieleven-aan-de-levende-lijve-in-de-nieuwe-gevangenis-van-haren>.

15 K. BEYENS, "De gevangenis van Haren: opportuniteit of gemiste kans?", *Panopticon* 2022, 548-553.

16 *Ibid.*

hoe het er in de samenleving aan toe gaat. Dit bemoeilijkt of maakt de doelstelling van normalisering haast onmogelijk.¹⁷ In die zin is er sprake van een normaliseringsparadox: hoe kan een 'normaal' leven worden uitgebouwd in dergelijke omgeving? Ook het concept 'open' afdeling heeft bij heel wat deelnemers verkeerde verwachtingen gecreëerd, inclusief bij mezelf. Ik heb ontdekt dat het vooral gaat om een beveiligde afdeling met opendeurmomenten. De bijkomende nieuwigheid is dat gedetineerden gedurende die opendeurmomenten zelf hun deur kunnen afsluiten of open laten. Als de techniek werkt natuurlijk...

De technologie moet in principe meer bewegingsvrijheid geven. Omdat ik me niet buiten de afdeling heb verplaatst, heb ik het voordeel van de autonome bewegingen van de gedetineerden door middel van de badge niet kunnen ervaren. Door de vele veiligheidsmaatregelen domineert 'safety first' ten koste van de sociale tijd die het personeel zou kunnen doorbrengen met de gedetineerden. Maar in tegenstelling tot sommige andere gevangenis hebben we in Haren geen 23u op 24u op cel gezeten. De gemiste geplande activiteiten zijn vervangen door informatiesessies over de werking en totstandkoming van de gevangenis, en in de andere afdeling hebben de deelnemers de gelegenheid gehad om getuigenissen van ex-gedetineerden te horen. Dit was zeker leerzaam.

Het vele in en uit de cel kunnen komen geeft afwisseling doorheen de dag. Foucault beschreef reeds in zijn *Surveiller et Punir*¹⁸ het disciplinerend effect van het opgelegde uurrooster, dat van gedetineerden dociele lichamen maakt. Dit heb ik ook ervaren. Het onvoorspelbare van

het tijdstip waarop de deuren open en dicht gaan, maakt dat de zeggenschap over de 'eigen' tijd verdwijnt. Deuren open, deuren toe... Je hebt veel, maar tegelijk ook weinig tijd. Het feit dat er niet vooraf wordt geklopt op de deur, of dat er niet gewacht wordt op een antwoord, heeft een impact op je gevoel van privacy.

Het fameuze concept 'doing time' heeft voor mij een echt gezicht gekregen. Een doelloze vorm van vrijheidsberoving als vorm van 'bewaring', maakt een mens snel passief en zelfs een beetje lui. Ik realiseer me meer dan ooit hoe belangrijk zinvolle activiteiten en contacten met de buitenwereld zijn om de blik op buiten gericht te houden, wat zo essentieel is om de re-integratie voor te bereiden. De 're-integratieparadox' ligt echt wel op de loer.¹⁹ Als mensen te lang van de buitenwereld worden afgesloten, zonder zicht op vrijlating verliest men de band met de buitenwereld. Het werken aan re-integratie wordt dan wel een zeer grote uitdaging.

En tot slot: wat is nu de zin van deze immersie? Als test voor de gevangenis is het zeker nuttig. De gaten in de organisatie kunnen worden vastgesteld, en die waren er zeker. Over de vraag of dit nu een reële gevangeniservaring kan geven ben ik minder optimistisch, maar ook niet helemaal negatief. Het is absoluut zo dat mijn ervaring erg indringend is geweest, ik heb er ontzettend veel uit geleerd als gevangenisonderzoeker. Ook op persoonlijk vlak was het een confrontatie, of anders gezegd, een *eye opener*. Uiteraard zijn onze ervaringen allemaal gekleurd door wat we verwachten aan te treffen, door onze verwachtingen over wat minimumstandaarden moeten zijn van een gevangenis, maar ook door onze eigen

levensstandaard in de samenleving. Of zoals Čapek schrijft: "*Simila similibus: we ervaren de wereld door wat we zelf zijn, en terwijl we de wereld ervaren, ontdekken we onszelf*".²⁰

Een dergelijk weekeinde heeft ontegensprekelijk veel meer waarde dan een kort bezoek aan de gevangenis, waar de deelnemers meestal worden rondgeleid door een personeelslid en een zeer selectief en beperkt beeld krijgen van de materiële omstandigheden.²¹ Meer zelfs, een bezoek kan de échte psychologische pijnen van een gevangenisverblijf zelfs minimaliseren of verdoezelen. De omstandigheden in Haren zijn daarenboven niet te vergelijken met het leven in de overbevolkte uitgeleefde Belgische gevangenis van vandaag. Een immersieweekende met vrijwilligers is evenmin vergelijkbaar met de reële situatie waar gedetineerden, met al hun problemen, in een gedetineerde subcultuur terecht komen die niet altijd vriendelijk is. Maar hoewel dit verblijf slechts een klein tipje van de sluier van de betekenis van opsluiting in België heeft opgelicht, vind ik dit een zeer zinvol initiatief en voor herhaling vatbaar. Ik zal als eerste klaar staan om opnieuw deel te nemen. En om de échte werking van de gevangenis van Haren te leren kennen zal ik na een jaar nog eens moeten terug komen, en dan best voor minstens een week.

17 Zie ook H. CLAUS, *Achter tralies. Hoelang houdt de gevangenis nog stand?*, Gent, Borgerhoff & Lamberghs, 2018.

18 M. FOUCAULT, *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Parijs, Gallimard, 1975.

19 K. BEYENS, L. BREULS en E. GILBERT, "The 'reintegration paradox': Working towards the future while standing still" in N. CARR en G. ROBINSONS (eds.), *Time and Punishment*, Cham, Palgrave Macmillan, 2022, 143-169.

20 K. ČAPEK, *Hordubal*, Amsterdam, Wereldbibliotheek, 2019 (originele versie 1933), 175.

21 A. BIJNENS, "Van theorie naar praktijk: wat leren studenten tijdens een gevangenisbezoek?", *Panopticon* 2018, 82-96.

“Positieve vergelding”: de kern van compensatie voor slachtoffers

Antony Pemberton¹

Inleiding

Compensatie voor slachtoffers van een strafbaar feit. Een belangrijk victimologisch onderwerp waarover veel beweerd en aangenomen wordt, maar wat zelden onderwerp is van doordachte reflectie of doorwrocht onderzoek. In het proefschrift van econome en victimologe José Mulder *“Compensation: the victim’s perspective”* uit 2013 stelde de auteur vast dat *“little information is available on how state compensation affects its recipients... I could hardly find any empirical research on the effects of financial compensation in general.”*² Haar eigen onderzoek naar compensatie door het Nederlandse “Schadefonds Geweldsmisdrijven” – vergelijkbaar met de Belgische “Commissie voor Financiële Hulp aan Slachtoffers van Opzettelijke Gewelddaden en aan de Occasionele Redder” – is een belangrijke uitzondering hierop, maar empirische en theoretische reflectie op compensatie voor slachtoffers van een strafbaar feit staat nog ten zeerste in de kinderschoenen.

Mijn eigen betrokkenheid bij het onderwerp is, naast mijn algemene victimologische interesse, het gevolg van deelname aan de Nederlandse

adviescommissie Donner – naar voormalig minister Piet Hein Donner die de commissie voorzat – die tot taak had het Nederlandse stelsel voor compensatie aan slachtoffers door te lichten en voorstellen te doen voor verbetering. Het rapport *“Op verhaal komen”* stelt onder meer vast dat het stelsel voor compensatie aan slachtoffers incrementeel en *ad hoc* tot stand is gekomen, vaak in reactie op in het oog springende gebeurtenissen.³ Het zijn vaststellingen die voor het slachtofferbeleid in het algemeen gelden: niet alleen voor het specifieke onderwerp van compensatie en ook in andere landen, waaronder België.⁴ De koers van het slachtofferbeleid is vaak terug te voeren op een in het oog springende en mediagenieke zaak – bijvoorbeeld de zaak Dutroux – en/of een grootschalige gebeurtenis – bijvoorbeeld een terreuraanslag.

De commissie deed een aantal voorstellen om hierin meer lijn te brengen, en het rapport heeft zeker ook zijn merites. Toch blijft bij mij de teleurstelling overheersen dat de belangrijkste steen onaangeroerd is gebleven. Dat gaat om het doel van compensatie van een strafbaar feit en de reden waarom en de mate waarin deze compensatie een publieke taak is. Ik geef even in zeer kort bestek weer waar het mij om te doen is.

In de eerste plaats, en zonder tekort te willen doen aan de verscheidenheid in de wijze waarop Europese en Angelsaksische staten de reactie op (slachtofferschap van) criminaliteit hebben vormgegeven, is er de volgende, wezenlijke tweeledigheid.⁵ Ten eerste is er een strafrechtelijke, vergeldende reactie op het gedrag van de dader, een onderdeel van het publiekrecht. Hierbij wordt vergelding louter in negatieve zin opgevat, als leedtoevoeging aan de dader. Ten tweede is er de eventuele civielrechtelijke verplichting tot schadevergoeding, waarin het gaat om de rechtsgevolgen van een onrechtmatige daad. Hierin komt de schade en het herstel daarvan aan het slachtoffer aan de orde. Weliswaar kennen veel systemen de mogelijkheid om het tweede spoor ook binnen het kader van de strafrechtprocedure te behandelen – zoals de burgerlijke partijstelling of, in Nederland, de zogenaamde voegingsprocedure – maar in deze situaties blijft het primaat bij het eerste spoor liggen. Daar ligt ook de verantwoordelijkheid van de overheid, de inning van een eventueel opgelegde schadevergoeding blijft – in de meeste systemen – een verantwoordelijkheid van het slachtoffer. Een uitzondering hierop is de situatie in Nederland, waarin in ieder geval erkend is dat de dader vaak helemaal niet in staat zal zijn om de compensatie te betalen

1 Hoogleraar aan het Leuven Instituut voor Criminologie (LINC), KU Leuven; Senior onderzoeker aan het Nederlands Studiecentrum voor Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR), Amsterdam.

2 J.D.W.E. MULDER, *Compensation: the victims perspective*, Oisterwijk, Wolff Legal Publishers, 2013, 1.

3 J.P.H. DONNER, S. VAN DER AA, J.P.M. LAAZEROMS, S.D. LINDENBERGH, A. PEMBERTON, M.J. VERAART, P.L.M. STEINMANN en L.A.J. KOCK, *Op verhaal komen. Naar een afgewogen, consistent en betaalbaar stelsel voor compensatie van slachtoffers van een strafbaar feit*, Den Haag, 2021, 65 p.; T. DAEMS, B. VAN STOKKOM en A. PEMBERTON, “De strijd om slachtofferschap: een inleidende beschouwing”, *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit* 2022, afl. 1, 3-18.

4 A. PEMBERTON, “De problemen van slachtoffers, de oplossing van herstel? De grillige ontwikkeling van slachtofferbeleid en herstelrecht in België en Nederland” in D. VAN DAELE, T. DAEMS, S. PLEYSIER en A. PEMBERTON (eds.), *Strafrechtelijk beleid in vergelijkend perspectief*, Antwerpen, Boom juridisch, in druk.

5 R. FEENSTRA, *Vergelding en vergoeding: enkele grepen uit de geschiedenis van de onrechtmatige daad*, Deventer, Wolters Kluwer, 2016.

aan het slachtoffer, en dat het innen van deze schadevergoeding een aanzienlijke belasting voor het slachtoffer vormt. Ik kom hier later op terug, maar stel hier al wel vast dat het Nederlandse stelsel op dit moment nog op twee gedachten hinkt.

Naast deze mogelijkheid tot compensatie als (civielrechtelijke) schadevergoeding, kennen vele landen sinds de jaren 70 van de vorige eeuw vormen van overheidscompensatie als genoegdoening. Dat gaat – zie boven – om de overheidsfondsen voor slachtoffers die voorzien in een soort vangnetcompensatie. Indien het slachtoffer de compensatie niet uit andere kanalen kan ontvangen, kan de overheid bijspringen. De precieze reden waarom dit kanaal juist openstaat voor slachtoffers van een geweldsdelict en wat de functie ervan zou zijn, blijft doorgaans impliciet. Er wordt soms iets gezegd over de solidariteit met slachtoffers en soms lijkt het afgeleid te worden van de overheidstaak om (slachtofferschap van) criminaliteit te voorkomen. De eerdergenoemde studie van Mulder toont dat voor economen vanzelf lijkt te spreken dat het voor slachtoffers om het geld *op zich* gaat, terwijl niet-economen stellen dat het de symbolische waarde van compensatie *door de overheid* cruciaal is. Het onderzoek van Mulder lijkt de non-economen te bevestigen: het zou slachtoffers vooral om de *erkenning* gaan. Met dat laatste ben ik het erg eens. Wel zou één en ander nog wel nader geduid kunnen worden: erkenning van wat eigenlijk?

Het antwoord daarop kan tegelijk ook inhoud geven aan de vraag naar de publieke verantwoordelijkheid voor de compensatie aan slachtoffers en tevens aan het weerspreken van het onderscheid publiekrecht (verhouding

overheid-verdachte/dader) en privaatrecht (verhouding slachtoffer-verdachte/dader). Ik doe dat aan de hand van het concept “positieve vergelding”, dat ik ontleen aan het werk van de Amerikaanse rechtsfilosoof Jean Hampton.⁶ De kern hiervan is dat een vergeldende reactie niet synoniem hoeft te zijn met straf en leedtoevoeging en straf voor de dader, wat ik “negatieve vergelding” noem, maar ook een bijdrage aan de ervaring van het slachtoffer omvat. Vanwege de beperkte omvang van dit artikel doe ik dat beknopt en enigszins schetsmatig.⁷ Ik sta ook kort stil bij de meerwaarde die deze invalshoek kan hebben voor onze reactie op slachtofferschap en criminaliteit, ook vanuit het perspectief van de strafrechtspleging en van de verdachte/dader.

Positieve vergelding: terug van weggeweest

Wie reëel kijkt naar het verleden van onze omgang met criminaliteit en slachtofferschap zou tot de conclusie kunnen komen dat we ergens één helft kwijt zijn geraakt. In een antropologisch-historische studie laat William Miller aan de hand van een veelheid aan voorbeelden zien dat de maatschappelijke reactie op criminaliteit bestond uit een veelvormige mix van wat wij nu enerzijds als compensatie voor het slachtoffer en anderzijds vergelding of wraakneming in de richting van de dader zouden beschouwen.⁸ Dat gold voor de notie “*oog om oog, tand om tand*” uit de code van Hammurabi of de gedetailleerde systemen van Wergeld uit onze contreien en die ook etymologisch voorloper zijn van onze term *vergelding*. Het “te gelde maken”, kon beide kanten op gaan: leedtoevoeging naar de dader, of vormen van herstel in de richting van de (familie van) het slachtoffer.

In de moderne publiekrechtelijke reactie is de nadruk echter nagenoeg geheel op de reactie in de richting van de dader komen te liggen. De term “slachtoffer” – afgeleid van het Latijnse *vitima*, offerdier⁹ – is in het strafrecht zeker niet onschuldig. Het slachtoffer en diens ervaring vormen wel de aanleiding voor het publiekrechtelijk ingrijpen, maar spelen in het verdere vervolg geen rol. Gelijk een offerdier verwachten we van het slachtoffer niet dat deze tijdens het strafrechtsritueel nog een eigen rol opeist. Wie verwacht dat aan deze versmalling een grondige gedachtevorming ten grondslag ligt, komt bedrogen uit. Uit een recente studie van rechtsfilosoof Richard Lippke wordt namelijk duidelijk dat over die loskoppeling nauwelijks is nagedacht, noch dat er voor de hand liggende en steekhoudende argumenten voor zijn.¹⁰

Het lijkt mij dat de bewijslast zelfs omgekeerd dient te zijn. Het beperken van vergelding tot enkel het straffen van de dader ontnemt het zicht op mogelijke slachtoffergerichte vormen van terugbetaling en vereffening die niet alleen voor het slachtoffer, maar ook voor de dader een beduidend constructiever perspectief bieden. Ik ga ervan uit dat dit een open deur is: straffen, en zeker vrijheidsbeneming, berokkenen de dader grote schade. De noodzaak van dergelijke negatieve vergelding verdient daarmee een aanvullende rechtvaardiging, één die aannemelijk maakt dat positieve vergelding niet voldoende is, of dat negatieve vergelding tot een beter resultaat leidt.

Om inhoud te geven aan het wezen van positieve vergelding heb ik elders naar de theorie van Jean Hampton verwezen. Een eerste stap in haar gedachtevorming centreert op de

6 J. HAMPTON, “Correcting harms versus righting wrongs: the goal of retribution”, *UCLA Law Review* 1991, 1659.

7 Ik deed dat al uitgebreider in A. PEMBERTON, “Een victimologisch fundament voor het strafrecht. Vergelden, verbinden, verhalen”, *Delikt en Delinkwent* 2021, 604.

8 W. MILLER, *An Eye for an Eye*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006.

9 J.J.M. VAN DIJK, “Free the victim: A critique of the western conception of victimhood”, *International Review of Victimology* 2009, 1-33.

10 R. LIPPKE, “Retributivism and victim compensation”, *Social Theory and Practice* 2020, 317. Hij vat het zo samen: “*This asymmetry in the desert-focus of retributive penal theory is examined and the likely arguments in support of it are found wanting.*”

notie “*moral injury*”, wat zij onderscheidt van “*harm*”. Ik citeer de originele tekst van Hampton:

*A moral injury is not the same as a wrongful loss or harm. The latter concept, as I have defined it above, involves material or psychological damage to that over which a person has a right (for example, her possessions, her body, her psychological well-being), and comes about because of a wrongful action. In contrast, a moral injury is an injury to what I will call the victim’s “realization of her value”.*¹¹

Deze “*moral injury*” is wel verknoot met de “*wrongful loss or harm*” - de schade-ervaring -van slachtoffers van een misdrijf, maar zoals Hampton uitwerkt, is het van een andere orde dan het schadebegrip in het privaatrecht. In haar uitwerking van *moral injury*, gaat het niet in de eerste plaats over de omvang van de schade die het slachtoffer heeft meegemaakt, maar om de aantasting van de waarde van het slachtoffer. De omvang van de schade die het slachtoffer heeft meegemaakt, staat natuurlijk niet los hiervan: er is zeker een correlatie hiermee met de omvang van de *moral injury*.

Dat maakt dat Hampton in een tweede stap stelt dat een vergeldende reactie op slachtofferschap van criminaliteit van een andere orde is dan de privaatrechtelijke reactie op schade. Wederom de letterlijke tekst:

What these reflections show is that

*retribution is actually a form of compensation to the victim.... Hence the real contrast between corrective justice and retributive justice is not that the former is compensatory whereas the latter is not, but rather that each compensates a different form of damage. Corrective justice compensates victims for harms, whereas retributive justice compensates victims for moral injuries.*¹²

In de laatste stap stelt Hampton dan dat de vergeldende reactie daarmee in het teken staat van de mate waarin zij erin slaagt “*to vindicate the value of the victim*”, waarbij ze onderstreept dat in dat herstellen van deze waarde het eigen, individuele perspectief van het slachtoffer wezenlijk is. Elders heb ik hierbij de suggestie gedaan om de gedachten van Hampton te verbinden met het op feministische leest geschoeide “*standpoint theory*”.

¹³ Hierin wordt een epistemisch voordeel toegedicht aan degenen die zelf een vorm van onrecht meemaken. De veronderstelling van dit voordeel berust op de gedachte dat directe ervaringen en daarop gebaseerde inzichten belangrijke onderdelen zijn van het schema om onrecht te kunnen duiden en er passend op te reageren.¹⁴ Let wel: het gaat over het meewegen van deze inzichten en de noden die daarmee samenhangen, niet om ze als doorslaggevend gewicht toe te kennen.

In deze reactie kan de leedtoevoeging voor de dader door middel van straf – de negatieve vergelding – zeker een rol spelen, maar de filosofie van de

positieve vergelding en herstel van “*moral injury*” biedt beduidend meer en creatievere mogelijkheden om te reageren op (slachtofferschap van) criminaliteit. Hampton geeft zelf een Bijbels voorbeeld van het organiseren van een parade voor het slachtoffer als een vergeldende reactie. Dit zorgt er teven voor dat de compenserende afdoening in de richting van het slachtoffer niet langer het ondergeschoven kind is in de publiekrechtelijke reactie. In verschillende publicaties heb ik al vastgesteld dat dit aansluit bij wat er op dit moment bekend is over de wijze waarop direct betrokkenen en het publiek de compensatie voor strafbare feiten ervaren, maar er zal in de komende jaren eveneens een uitgebreid onderzoek naar worden gevoerd.¹⁵

De publieke verantwoordelijkheid

Het publieke karakter van criminaliteit en de rechtsreactie erop lijken vanzelf te spreken. Wellicht is dat ook de verklaring dat de argumentatie hiervoor meestal niet of nauwelijks wordt uitgewerkt. Een recent artikel van Kennedy over dit onderwerp kent daarom opvallende parallellen met de eerdergenoemde studie van Lippke.¹⁶ Kennedy maakt helder dat er vaak enkel met een circulaire of tautologische redenering wordt gewerkt. Vrij vertaald: misdrijven hebben een publiek karakter omdat de controle erop een publieke taak is.¹⁷ Waarop hij vervolgt dat juist de voorafgaande vraag wezenlijk is: Wat

11 J. HAMPTON, “Correcting harms versus righting wrongs: the goal of retribution”, *op. cit.*, 1666.

12 *Ibid.*, 1698.

13 Zie voor een verdere uitwerking van dit punt: A. PEMBERTON, “Een victimologisch fundament voor het strafrecht. Vergelden, verbinden, verhalen”, *Delikt en Delinkwent* 2021, 604.

14 Zie bijvoorbeeld A. WYLIE “Feminist Philosophy of Science: Standpoint Matters.” *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association* 2012, 47-76. Voor de zekerheid: het gaat om een epistemisch voordeel, niet om een doorslaggevend privilege.

15 Zie hiervoor het onderzoeksproject ‘Compensation as Punishment’ van W. VERAART, A. PEMBERTON, V. GEERAERTS en S. BUISMAN, <https://vu.nl/nl/nieuws/2022/nwo-beurs-voor-onderzoeksproject-schadevergoedingsmaatregel>. In dit onderzoek komt onder meer ook de vraag aan de orde of, en welke rol negatieve vergelding in de beleving van slachtoffers speelt. Is de gedachte terecht dat bij zwaardere misdrijven deze rol groter is? Zie ook J.K. BILZ, “The puzzle of delegated revenge”, *Boston University Law Review* 2007, 1059-1112.

16 J. KENNEDY, “Crimes as public wrongs”, *Legal Theory* 2021, 259.

17 J. KENNEDY, “Crimes as public wrongs”, *op.cit.*, 259: “That crimes are simply public, because the public controls them.”

maakt (slachtofferschap van) criminaliteit een publieke kwestie? ¹⁸

Een mogelijk maar mijns inziens onbevredigend antwoord zou vanuit de straf voor de dader kunnen redeneren, in een soort afvalrace. Omdat de staat de enige is die een dergelijke ingrijpende bevoegdheid dient te hebben, kan alleen zij dit ter hand nemen. De reden dat ik dat onbevredigend vind, is analoog aan de vaststelling van Kennedy. De voorafgaande vraag blijft buiten beeld, terwijl die belangrijker is: maar wat maakt dan de situatie van (slachtofferschap van) criminaliteit strafwaardig?¹⁹ En, als vervolgvraag, zou het publieke karakter hiervan niet ook in (mogelijke) afwezigheid van een strafkarakter moeten gelden?

Het ligt meer voor de hand om te bezien wat het bijzondere is aan (slachtofferschap van) criminaliteit dat het een publieke kwestie maakt. Deze invalshoek neemt het gedrag van de dader en/of hetgeen het slachtoffer heeft meegemaakt als uitgangspunt en stelt daarbij de vraag waarom juist een publieke reactie hierop nodig is. Filosoof J.M. Bernstein werkte recent uit dat het wezenlijke publieke karakter gezocht moet worden in hetgeen het slachtoffer is aangedaan.²⁰ Hij betreft daarbij de stelling dat het publieke karakter te snel en te gemakkelijk gezocht wordt in de regelovertreding van de dader. Hij ziet deze invalshoek als een erfenis van onze Christelijke geschiedenis, met het wetboek van strafrecht als een moderne seculiere uitwerking van de tien geboden, en de staat die reageert op de zonde(n) van de dader. Maar zonder verwijzing naar de Heer moeten we volgens hem (weer) helder

op het netvlies krijgen dat het bij verschrikkelijke morele gebeurtenissen in de eerste plaats gaat om gebroken lichamen en geruïneerde levens, waarbij hij ook nadrukkelijk de aansluiting zoekt met Hampton.

Hampton vat zelf de rol van de staat als volgt:

*The modern state is the citizenry's moral representative; in the face of pluralism and religious controversy, it is the only institutional voice of the community's shared moral values. Serious crimes represent serious attacks on those moral views, and in particular, on the conception of worth animating those views, and thus the state is the only institution that can speak and act on behalf of the community against the diminishment accomplished by the crime.*²¹

Het publieke karakter houdt hiermee voor haar dan ook verband met de noodzaak "to vindicate the value of the victim". De verbinding tussen deze beduidende bredere kijk op de inhoud van vergelding en de publieke verantwoordelijkheid betekent onder meer ook dat de compenserende reactie in de richting van het slachtoffer hieronder valt.

Een paar stappen in die richting zijn in Nederland reeds gezet. Zo wordt de schadevergoeding in het kader van de strafprocedure al gegoten in de vorm van de schadevergoedingsmaatregel.²² Dat laatste betekent onder meer dat inning van deze schadevergoeding een taak voor de overheid is, door haar Centraal Justitieel Incassobureau (CJIB). In de meeste andere landen - waaronder België - moet het slachtoffer zelf voor de inning zorgen.²³ Daar is korter geleden de zogenaamde

voorschotregeling bijgekomen. Wanneer na acht maanden de dader het slachtoffer de schadevergoeding nog niet heeft betaald, keert de staat het gehele bedrag uit, waarna zij doorgaat met haar pogingen het op de dader te verhalen. De facto stelt de staat zich daarbij zelfs garant voor de schadevergoeding, omdat ze - ook indien de dader op langere termijn niet kan betalen - dit niet weer terug verhaalt op de reeds ontvangen schadevergoedingsmaatregel.

Van strafrecht naar een vergeldingsrecht?

Een dergelijke majeure stap - weg van de aansprakelijkheid uit het civiele recht naar een verantwoordelijkheid van de overheid voor de schadevergoeding - had nadrukkelijk vergezeld moeten gaan van een uitgewerkte onderbouwing. Dit is in Nederland eigenlijk niet gebeurd. De stap is op pragmatische gronden gezet en voor een gedeelte verhuld: zie het idee van een "voorschot". Er wordt erop gewezen dat het CJIB het overgrote aandeel van de schadevergoedingsmaatregelen daadwerkelijk int. In deze gevallen zou het dan toch om een voorschot gaan. Het kan inderdaad naar zijn om van die minderheid van slachtoffers met insolvabele dader alsnog het voorschot te gaan terugvorderen. Tegelijk levert dat dan wel een garantstelling van de overheid op, een verdergaande verantwoordelijkheid dan het voorschotkarakter veinst. Het ontbreken van een degelijke onderbouwing levert het risico op dat de genomen maatregelen worden teruggedraaid. Sommige voorstellen van de commissie Donner gaan dan ook in die richting.

18 J. KENNEDY, "Crimes as public wrongs", *op.cit.*, 259: "why does the public control them in this way?".

19 G. LAMOND, "What Is a Crime?", *Oxford Journal of Legal Studies* 2007, 609.

20 J.M. BERNSTEIN, *Torture and dignity: an essay on moral injury*, Chicago, Chicago University Press, 2015.

21 J. HAMPTON, "Correcting harms versus righting wrongs: the goal of retribution", *op. cit.*, 1694.

22 Zie voor een volledige beschrijving van het huidige stelsel J.P.H. DONNER e.a., *Op verhaal komen. Naar een afgewogen, consistent en betaalbaar stelsel voor compensatie van slachtoffers van een strafbaar feit*, Den Haag, 2021, 65 p.

23 Zie voor een recente vergelijkende studie A.J.J.G. SCHIJNS, "De positie van het slachtoffer in het strafproces" in P.A.M. VERREST en P.A.M. MEVIS (eds.), *Rechtsvergelijkende inzichten voor de modernisering van het Wetboek van Strafvordering*, Den Haag, Boom juridisch, 2018, 453-486.

Het is een gemiste kans. De onderbouwing van de stap was – zie boven – wel degelijk mogelijk geweest. Daarmee is ook het belang van slachtoffers gediend. Het bezien van compensatie voor slachtoffers in het strafrecht als positieve vergelding geeft het een gelijksoortig gewicht mee als de straf voor de dader, in plaats van de privaatrechtelijke tweede viool die het nu speelt. Ook maakt het mogelijk om de praktijk van positieve vergelding breder te bezien dan financiële compensatie. Het is niet meteen gezegd dat er parades georganiseerd dienen te worden – het voorbeeld van Hampton – maar uit de praktijk van bijvoorbeeld “reparations” in de nasleep van grootschalige mensenrechtenschendingen blijkt zonder meer de meerwaarde van het samengaan van financiële compensatie met meer immateriële mogelijkheden.²⁴ Dat geldt ook voor de samenhang met een eventuele straf voor de dader. In plaats van te veinzen dat de straf voor de dader en de schadevergoeding voor het slachtoffer los van elkaar moeten worden gezien, maakt positieve vergelding expliciet dat zij door de direct betrokkenen – slachtoffer én dader – als verschillende kanten van dezelfde medaille worden ervaren.

Het inzicht van Hampton maakt verder een nadrukkelijk onderscheid tussen compensatie als schadevergoeding in het privaatrecht en compensatie als vergelding in het strafrecht mogelijk. Waar nu de maatstaven uit het privaatrecht ook gelden voor de bedragen in het strafrecht, maakt dit een eigenstandige maatstaf in het strafrecht mogelijk. Daarnaast wordt op deze wijze ook duidelijker waarop de erkenning betrekking heeft van de compensatie door overheidsfondsen: het gaat hierbij om de erkenning van de waarde van het slachtoffer, die door het delict geschonden is en van de publieke verantwoordelijkheid “to vindicate that value”.

Natuurlijk zijn in deze korte bijdrage niet alle mogelijke kanttekeningen en tegenwerpingen aan bod gekomen en datzelfde geldt ook voor een nadere uitwerking van de wijze waarop de gedane suggesties in ons rechtssysteem verwerkt zouden kunnen worden. Ik wil tot slot enkel benadrukken dat het vormgeven van de schadevergoeding in het strafrecht als “positieve” vergelding niet alleen voor het slachtoffer maar ook voor de dader aanmerkelijke voordelen kan hebben. Dat geldt in de eerste plaats voor het gelimiteerde karakter van vergelding. Een basisidee hiervan is dat de dader binnen een vastgestelde termijn verlost zal zijn van de gevolgen van zijn daad en zo weer volledig kan deelnemen in de maatschappij. Dat geldt voor zijn eventuele vrijheidsstraf, maar het is ook te betrekken op de termijn waarop hij verlost wordt van zijn restschuld in de richting van het slachtoffer. In de tweede plaats en meer in het algemeen geldt dat de publieke reactie op (slachtoffer-schap van) criminaliteit niet meer eenzijdig in het teken staat van de leedtoevoeging aan de dader. Met de positieve vergelding in het arsenaal van het publiekrecht, zou het strafrecht omgevormd worden tot een *vergeldingsrecht*. Hierin heeft – ook ten voordele van de dader – ook de compensatie aan slachtoffers weer een volwaardige plek. Een dergelijke verstrekkende stap zal in het kader van het nieuwe Belgische Strafwetboek niet gezet worden: mag ik dan de hoop uitspreken dat het bij een volgende herziening wel wordt meegenomen?

24 A. BALTA, *What's law got to do with It? Assessing international court's contribution to reparative justice for victims of mass atrocities through their reparations*, doctoraatsproefschrift Tilburg University, 2020.

Fatik sprak met Karen Van Looveren, assessor bij de SURB van Gent, over de schuldenproblematiek

An-Sofie Vanhouche¹

In het kader van de themareeks over schulden ging An-Sofie in gesprek met Karen Van Looveren. Karen is assessor bij de SURB te Gent en spreekt over haar ervaringen met de schuldenproblematiek van personen die verschijnen voor haar kamer. Ze benadrukt dat elke kamer anders kan werken en dat haar antwoorden daardoor niet noodzakelijk zicht geven op de werking van andere kamers. Ze spreekt in eigen naam over haar ervaringen als assessor, maar ook vanuit haar vorige werkervaringen bij de psychosociale dienst in de gevangenis en als maatschappelijk werker schuldbegeleiding bij het OCMW.

FATIK: We vangen het gesprek aan met enkele vragen over de mate waarin haar kamer in aanraking komt met de schuldenproblematiek van veroordeelde gedetineerden. Zijn schulden een probleem waarmee veel mensen die voor de SURB verschijnen te maken krijgen?

Karen: Ja, heel veel mensen eigenlijk. Als er mensen geen schulden hebben, is dat voornamelijk bij personen die eenmalig veroordeeld zijn, bijvoorbeeld voor partnerdoding. Zij zullen meestal enkel betalingen hebben zoals de burgerlijke partij en de penale boeten. Zij kenden voordien meestal geen schuldenproblematiek, maar

dat is eigenlijk een heel klein deel van de mensen. De overgrote meerderheid heeft wel schulden, minstens uit penale boeten. Het zijn vaak mensen met meerdere kleine straffen die opgeteld worden en die dan op een gegeven moment bij ons komen.

De penale boetes worden dan ook opgeteld. Daarbovenop krijgt men regelmatig te maken met bijvoorbeeld een huurachterstand of is men geld schuldig aan de FOD of de mutualiteit² omdat een invaliditeitsuitkering niet werd stopgezet bij de detentie. Soms zijn het bijvoorbeeld ook mensen met een verslavingsproblematiek. Zij hebben dikwijls al financiële problemen omdat ze drugs of alcohol moeten betalen, zij hebben vaak onbetaalde rekeningen, hebben geen vaste woonst en geraken zo weleens gemarginaliseerd door hun gebruik.

Ik denk dat het vaak een samenloop is van verschillende aspecten waardoor mensen in de schulden terechtkomen en dat het een sneeuwbal effect creëert: je begint misschien al met vrij weinig en dan doe je ook nog eens een job waar je net mee kunt rondkomen. Als je dan nog eens een verslavingsproblematiek hebt, loopt dat op. We zien bovendien dat mensen vaak hun geld spenderen aan dingen om een soort van identiteit te construeren of om erbij te horen. Je ziet dat ook in de

gevangenis. Mensen hebben pas een strafuitvoeringsmodaliteit zoals een uitgaansvergunning of penitentiair verlof en ze komen de gevangenis binnen met een duur horloge of dure kleding. Dat is toch belangrijk voor sommigen.

FATIK: Je geeft aan dat schulden kunnen ontstaan door uiteenlopende problemen gaande van veroordelingen tot huurachterstand. Om welke bedragen gaat het?

Karen: Dat gaat echt van een paar duizenden euro's tot miljoenen. Als iemand een paar duizenden euro's schulden heeft dan hebben wij zo iets: 'Oh ja, dat is nog werkbaar.' Dan heb je nog een perspectief: 'Als ik zoveel jaar afbetaal, dan ben ik ervan af.'

Wat wij regelmatig zien, is dat mensen heel hun leven moeten afbetalen. Verbeurdverklaringen zijn bijvoorbeeld heel zwaar en dat komt heel vaak voor bij druggebruikers die ook veroordeeld werden voor de verkoop van drugs. We hebben pas iemand gehad die twee miljoen euro moet afbetalen. Het is heel moeilijk om hieromtrent in gesprek te gaan met de bodemrechters die die straffen opleggen, want iedere rechter oordeelt onafhankelijk.

¹ An-Sofie Vanhouche is docent aan de vakgroep Criminologie en verbonden aan de onderzoeksgroep Crime & Society, van de Vrije Universiteit Brussel.

² Hierbij is het intussen ook vermeldenswaardig dat er sinds 1 januari 2023 hervormingen werden doorgevoerd in de penitentiaire gezondheidszorg. Men beoogt de kwaliteit van de zorg voor gedetineerden gelijkwaardig te maken aan die in de samenleving. In een eerste fase werden gedetineerden en geïnterneerden aangesloten bij een mutualiteit waardoor zorgverleners terugbetaalde geneeskundige verstrekkingen buiten de inrichting doorrekenen aan het ziekenfonds (informatie van het RIZIV). Deze hervorming staat echter wel los van het feit dat onterecht ontvangen ziekte-uitkeringen moeten terugbetaald worden door gedetineerden.

FATIK: Er rust in onze samenleving nog steeds een stigma op personen met schulden. Is de schuldenproblematiek een onderwerp waarover makkelijk gepraat wordt?

Karen: Dat is een heel gevoelig onderwerp. Het is vaak een voorwaarde die het langst duurt om in orde te krijgen. Uw geld afgeven, dat is iets wat de meeste mensen niet graag doen. Daarenboven is het extra moeilijk als er aan de persoon ook nog een gezin vasthangt. Als een ouder minder geld krijgt, is dat ook voor het gezin moeilijk. Soms denk ik weleens, hoor ons hier nu bezig: 'Bijt even op je tanden, een collectieve is vijf of zeven jaar'; maar dat is niet 'even' op je tanden bijten. Soms is de gedetineerde een afwezige vader geweest en wil hij zijn kinderen iets extra geven, maar met 100 euro leefgeld per week is dat moeilijk. Ik heb vroeger ook schuldbemiddeling gedaan bij het OCMW. Je moet jezelf dat eens voorstellen, maar 100 euro per week uitgeven.

Maar in elk dossier wordt bekeken of er een financiële voorwaarde nodig is. De penale boeten of afbetalingen aan de burgerlijke partij worden meestal opgevraagd. Daar heb je een zicht op. Maar al de andere schulden die een persoon in de loop van zijn leven heeft opgebouwd, daar hebben wij niet echt een zicht op behoudens wat de persoon er zelf er over zegt. We vragen dat als strafuitvoeringsrechtbank dus wel en soms moet men met justitieel welzijnswerk de schulden in kaart brengen of naar het OCMW gaan om daar te horen welke mogelijkheden er zijn. Aan de hand van de schulden gaat het OCMW dan bekijken of budgetbegeleiding, budgetbeheer of een collectieve schuldenregeling aangewezen is. Als het OCMW dan zegt: 'In dit dossier is er toch wel een budgetbeheer nodig', dan leggen we dat in onze voorwaarden effectief op. Als we eigenlijk nog niet echt een zicht hebben op de schulden, dan wordt dat een voorwaarde: om zo snel mogelijk met een justitieassistent de schulden in kaart te brengen of om een financieel plan uit te werken.

FATIK: Hebben mensen al een goed zicht op dergelijke moeilijkheden wanneer zij de gevangenis verlaten?

Karen: Je hebt mensen die zeer enthousiast naar buiten gaan en die denken: 'Ik moet zo rap mogelijk alles afbetalen.' We begeleiden bijvoorbeeld iemand met een maandinkomen van 1.700 euro. Hij wou maandelijks 500 euro aan de burgerlijke partij afbetalen, maar dan is onze voorzitter zeker de eerste om te zeggen dat dat niet realistisch is. Begin bijvoorbeeld met 200 euro, want als je te veel hooi op je vork neemt, lukt het niet. Er zijn ook mensen die een flexi-job willen doen, men zoekt steeds meer mensen die dat willen doen. Daarvoor geven we soms extra uren tijdens het weekend zodat ze daarvoor geen penitentiair verlof moeten nemen. Dat is om vooruit te komen.

FATIK: Heb je het gevoel dat mensen tijdens hun detentie voldoende voorbereid worden op die terugkeer?

Karen: Het is zo een cliché maar ik heb ten tijde van mijn tewerkstelling bij het OCMW mensen gezien met een doos vol ongeopende brieven met aanmaningen. Ik denk dat dit zeker bij mensen die al kwetsbaar zijn, bijvoorbeeld door middelengebruik, soms wel een trigger kan zijn om opnieuw te gebruiken. Het is dan een manier om alles te vergeten. Daarom denk ik ook dat het heel belangrijk is om van bij het begin vooral realistische plannen te maken, zodat mensen een perspectief hebben. Vroeger, toen ik in de gevangenis van Tilburg werkte bij de psychosociale dienst, was er geen justitieel welzijnswerk aanwezig. Dan organiseerden wij met de directie informatiesessies over financiën en schulden. Dat waren vier avonden. Wij nodigden een deurwaarder uit die informatie gaf. Ik gaf informatie vanuit mijn vorige job bij het OCMW, dat ging dan vooral over de collectieve schuldenregeling. Er kwam ook een advocaat en een gerechtsdeurwaarder spreken. In het begin lachte men daarmee: 'Ja, ja, de gedetineerden

komen, want dan mogen ze uit hun cel.' Maar als we dat het jaar nadien herhaalden, hoorden we van gedetineerden dat ze via andere gedetineerden zaken hadden opgevangen en die informatie ook wouden opsteken. Wij hadden bovendien een bundeltje gemaakt met standaard brieven: hoe kun je de diensten aanschrijven voor de penale boetes en om een afbetalingsplan op te maken, hoe en naar wie schrijf ik een brief om de burgerlijke partij aan te spreken. Die dingen gebeuren te weinig.

FATIK: Kunnen er tijdens detentie dan meer zaken gebeuren om schulden of financiële problemen aan te pakken of te vermijden?

Karen: Er kunnen tijdens detentie ook al meer zaken in orde worden gebracht, zoals de mutualiteit. Veel gedetineerden zijn hiermee niet in orde voor hun detentie. Als jij dan een residentiële opname wil, moet je mutualiteit in orde zijn, maar sommige mensen hebben dat jaren niet betaald. Het gaat dan misschien maar om enkele honderden euro's, maar voor hen is dat wel veel. Daar kan men, al is het maar door een afbetaling van 10 euro per maand, al iets aan doen. En dan is er de lage vergoeding voor het werk van gedetineerden. Met periodes is er sprake dat men wil evolueren naar een volwaardig loon, maar vervolgens ligt dat dan weer stil. Er is ook een groot verschil tussen de vergoedingen voor arbeid in de gevangenis. Sommige personen verdienen tussen de 500 en 600 euro per maand, anderen maar 150 euro. Maar ik denk toch dat de meeste mensen zich pas buiten realiseren welke problemen zich kunnen voordoen wanneer ze bijvoorbeeld een leverancier zoeken voor de elektriciteit. Dan blijkt soms dat ze op een zwarte lijst staan. Daar horen wij als strafuitvoeringsrechtbank minder over, het enige wat we weten is hetgeen de justitieassistent ons hierover vertelt. Weinig mensen beginnen daar zelf over.

FATIK: Dat brengt ons bij het volgende thema dat ik graag wil

aansnijden: de re-integratie. Op welke manieren kunnen schulden de re-integratie bemoeilijken?

Karen: Dat is soms echt zeer triest. We hebben het een keer meegemaakt dat iemand zijn modaliteit is misgelopen door zijn schulden. De persoon had een grote schuldenproblematiek en mocht terug bij zijn ouders inwonen. Als je van ons elektronisch toezicht krijgt, moet je gedomicilieerd zijn op het adres waar je uw elektronisch toezicht doorbrengt. Hij werd gedomicilieerd bij de ouders. Het duurde echter heel lang voor die collectieve schuldenregeling in orde was. Die man was dus niet beschermd. Na twee maanden stonden de deurwaarders aan de deur, die zijn alles van de ouders komen opschrijven. Ik denk dat de meeste deurwaarders redelijk zijn, maar dat was iemand die het onderste uit de kan heeft gehaald. Alles wat hij kon, dus alles van die ouders, werd opgeschreven. Die ouders hebben toen gezegd tegen hun zoon: 'Sorry, maar jij kan hier echt niet meer terecht.' De man had nog onvoldoende middelen om alleen te gaan wonen. De wachtlijsten voor sociale woningen zijn immers torenhoog. Zijn reclassering is daarop mislukt. Mensen die onvoldoende middelen hebben en ook buiten op niemand kunnen rekenen voor een woonst, moeten eigenlijk al beginnen met een beperkte detentie terwijl dat voor veel mensen niet aangewezen is, zeker niet als ze vanuit Ruiselède of de drugsvrije afdeling komen en met een drugsproblematiek kampten. Wij zijn er toch meer en meer van aan het terugkomen om stelselmatig de weg der geleidelijkheid toe te passen. Dat vind ik goed. Vroeger moest je altijd starten bij die beperkte detentie, maar daar is zo veel drugs aanwezig. We proberen zoveel als mogelijk te vermijden dat de mensen die eerst een traject hebben afgelegd op een drugsvrije afdeling of in Ruiselède verslavingszorg kregen, naar beperkte detentie gaan.

Er zijn jammer genoeg wel mensen die echt niets hebben, ook geen opvangmilieu, die moeten verplicht naar een beperkte detentie. En eigenlijk weet je dan al: als er binnen drie weken een urinecontrole is, gaat die waarschijnlijk bezweken zijn onder de druk. Dat is misschien dan onrechtstreeks een gevolg van het feit dat hij geen financiële middelen heeft om al alleen te kunnen gaan wonen of dat hij nog maanden moet wachten op een sociale woning. Nu volgen we bijvoorbeeld een man op die we de laatste drie keer tegen beter weten in op beperkte detentie hebben gezet. We hebben alles geprobeerd, maar hij werd nergens weerhouden voor een woonst. Die man heeft echt goede intenties, maar heeft heel weinig ruggengraat. Zet hem een week bij mensen die drugs gebruiken en hij gebruikt opnieuw. Het feit dat hij geen geld heeft, hypothekeert dus zijn reclasseringsplan.

FATIK: Zijn er daarnaast andere manieren waarop een tekort aan middelen of schulden die re-integratie volgens jou bemoeilijken?

Karen: Ja, het loonbeslag.³ Waar we zelf nu ook op hameren, is om een financiële begeleiding in orde te maken. We hebben nu iemand, dat is een vrachtwagenchauffeur met een mooi maandelijks loon van 3.000 euro, maar alles boven de 1.100 of 1.200 euro is loonbeslag. Hij was vroeger een druggebruiker en wou nu een vrijetijdsbesteding en zich aansluiten bij een mountainbikeclub. Maar je moet een mountainbike kunnen betalen. Die man was aan het sparen voor een tweedehands mountainbike. Hij had er uiteindelijk een gevonden, maar die moest nog gerepareerd worden en hij zocht iemand die dat na zijn uren of voor een appel en een ei wou doen. Dit maakt dat alles veel trager vooruit gaat, want ondertussen is hij bijna een jaar buiten. Die vecht heel hard tegen zijn verslaving. Dat lijken soms kleine dingen, we staan

daar vaak niet bij stil en zeggen: 'Je moet echt werk maken van je vrijetijdsbesteding.' Ik denk dat we in het algemeen bij deze problemen te weinig stilstaan. We verwachten als SURB dat iemand met een inkomen van 1.400 euro in deze tijden nog spaart, dat lijkt mij weinig realistisch. Je mag al blij zijn dat zo iemand geen nieuwe schulden maakt.

Zoals eerder gezegd, zijn de schulden soms ook enorm hoog. We hebben pas iemand gehad die twee miljoen euro moet afbetalen. Hij weet nu al dat hij dat nooit kan afbetalen en heel zijn leven loonbeslag zal hebben. Hij kan eigenlijk geen bezittingen op zijn eigen naam zetten. Die twee miljoen, dat is een ruwe schatting die bodemrechters maken van wat ze denken dat hij heeft verdiend. De meeste gedetineerden die voor ons verschijnen, zijn echter in de verkoop gerold omdat ze zelf gebruiker zijn; het zijn eerder de kleine garnalen. Deze personen krijgen soms een verbeurdverklaring ten behoeve van 10.000 à 15.000 euro opgelegd. Je zegt dan bijna: 'Ga nieuwe feiten plegen om uw schulden af te betalen.' Het is een spijtige zaak dat deze mensen reeds met een financiële achterstand terug de wereld worden ingestuurd. Ze weten dat ze nog heel hard mogen gaan werken, maar dat een groot deel van hun inkomsten terug moet worden afgegeven. Het is waar dat wij, in tegenstelling tot de bodemrechter, geen zicht hebben op hoe die personen voorheen leefden, met welke auto's ze rond reden, ... maar het is naar mijn gevoel maar slechts een heel klein deel van onze gevangenispopulatie die de grote Jan uithangt en er effectief rijk van geworden zijn.

FATIK: Houden jullie ook rekening met dergelijke moeilijkheden als jullie voorwaarden opleggen?

Karen: Misschien moeten we dat meer proactief doen door de financiële begeleiding van mensen in

³ Om schulden af te betalen kan er beslag worden gelegd op (een deel van) de inkomsten – loon, premies, ... – van een persoon. DAVO kan bij achterstal van alimentatiegelden zelfs beslag leggen op het volledige nettoloon van de onderhoudsplichtige.

beperkte detentie uit te stellen en mensen bijvoorbeeld eerst te laten werken en sparen zodat ze een huurwaarborg bijeen sparen en geld hebben om wat meubels aan te kopen. Vanaf het moment dat een persoon gesetteld is, kan de begeleiding starten. Maar als iemand te maken krijgt met loonbeslag, dan kunnen wij weinig doen en zijn deze mensen enkel beschermd door een collectieve schuldbemiddeling. We hadden recent ook een dossier waarbij loonbeslag werd gelegd door de FOD Financiën ondanks een budgetbeheer. De enige bescherming waar je zeker van bent, is collectieve schuldbemiddeling.

We bedanken Karen voor dit boeiende gesprek over de complexiteit en uitzichtloosheid van schulden en de manier waarop dit de toekomst en re-integratie van personen met een veroordeling soms hypothekeert.

FATIK: Is die financiële begeleiding iets wat op termijn altijd zal opgenomen worden in de voorwaarden, ongeacht of die schulden gelinkt zijn aan het gepleegde misdrijf?

Karen: Ja, want vaak wordt het financiële luik weerhouden als een criminogene factor. Als de financiële problemen niet echt naar boven komen in het dossier of de redenen vormen waarom de feiten werden gepleegd, gaan we eerder adviseren om het met de justitieassistent te bekijken en indien nodig een plan op te maken.

FATIK: Zien jullie soms ook financiële problemen ontstaan tijdens de strafuitvoeringsmodaliteiten?

Karen: Ja, we hebben net iemand gezien die al heel lang onder onze voorwaarden staat. Hij kende eigenlijk geen financiële problemen. Hij werkt en heeft een modaal inkomen. Maar hij had een woning die blijkbaar niet goed geïsoleerd was. Het was een huurwoning en alles werd verwarmd met een elektrisch vuurtje. Hij lette goed op met zijn verwarming, maar kreeg een afrekening waarbij hij 5.000 euro moest opleggen, terwijl hij maandelijks al 200 euro betaalde. Sommige mensen wonen ook in woningen waar je soms twijfels hebt of dat nog wel bewoonbaar is. Ik vrees dat veel mensen een zeer hoge factuur gaan krijgen...

De overbevolking in de Gentse gevangenis: (op)duikend cijfer?

Fien Van Damme¹ & Pierre Lefranc²

De Commissie van Toezicht (hierna: CvT) van de gevangenis van Gent trok in juli 2022 aan de alarmbel. Met een aangevend schrijven verzocht zij de Gentse burgemeester om een bestuurlijke maatregel tegen de extreme overbevolking in de Gentse gevangenis. De CvT vroeg om minstens te verbieden dat nog "grondslapers" worden toegelaten in de gevangenis. Sedert 2011 maakt zij in haar jaarverslagen telkens weer gewag van de toenemende structurele overbevolking die grote problemen met zich meebrengt. De burgemeester gaf eind januari 2023, na een herinneringsbrief van de CvT, uiteindelijk gevolg aan dit verzoek van de CvT.

De problematiek van overbevolking in de gevangenissen domineert de Belgische strafuitvoering al decennialang.³ Ook in de gevangenis van Gent is de overbevolkingsproblematiek een oud zeer. De overbevolking in de Gentse gevangenis leidt tot inhumane leefomstandigheden voor gedetineerden, zorgwekkende werkomstandigheden voor het personeel met grote uitval tot gevolg en een penitentiair beleid dat sputtert.⁴ Het systeem waarbij de infrastructurele

of theoretische capaciteit stelselmatig wordt opgekrikt, wat *de facto* gebeurt door het bijplaatsen van bedden, heeft er zijn limieten bereikt. De recente overbevolkingscijfers zijn nooit gezien. Ze resulteren in grote aantallen grondslapers, een mensonterende behandeling van gedetineerden en onhoudbare werkomstandigheden voor directie- en personeelsleden. Een waarnemend gevangenisdirecteur stelde reeds eerder over de overbevolking in de Belgische gevangenissen dat gedetineerden "op minder vierkante meter dan kippen in vrije uitloop in ethisch verantwoorde boerderijen" leven.⁵ Het is een explosieve situatie met gevaar voor de openbare orde, veiligheid en gezondheid tot gevolg.

De Commissie van Toezicht is een wettelijk toezichtsorgaan. Zij oefent onafhankelijk toezicht uit op de gevangenis, op de behandeling van de gedetineerden en op het respecteren van hun rechten. Haar leden bezoeken daartoe beurtelings wekelijks de gevangenis.⁶ De Basiswet, het rechtenkader waarop de CvT Gent toeziet in de gevangenis van Gent, bepaalt dat de gedetineerde aan geen andere beperkingen van zijn politieke, burgerlijke, sociale, economische of

culturele rechten wordt onderworpen dan deze die uit de strafrechtelijke veroordeling of uit de vrijheidsbenemende maatregel voortvloeien, deze die onlosmakelijk met de vrijheidsbeneming verbonden zijn en deze die door of krachtens de wet worden bepaald. Diezelfde wet bepaalt ook dat bij de uitvoering van de vrijheidsstraf of de vrijheidsbenemende maatregel vermijdbare detentieschade dient voorkomen te worden.⁷

Bij dat toezicht worden de maandcommissarissen van de CvT wekelijks geconfronteerd met de schrijnende gevolgen van de aanhoudende, zelfs stijgende overbevolking en de daaraan niet aangepaste personeelskaders. De CvT besloot daarom in juni 2022 om de burgemeester te verzoeken bestuurlijk op te treden tegen de overbevolking in de Gentse gevangenis. De burgemeester is immers de bestuurlijke bewaker van de openbare orde, gezondheid en veiligheid op het grondgebied van de gemeente, *in casu* de stad Gent.⁸ Concreet vroeg de CvT aan de burgemeester van de stad Gent "om de eigenaar en de beheerder van de penitentiaire inrichting te Gent te bevelen om de maximale infrastructurele capaciteit (283 gedetineerden +

1 Fien Van Damme is ondervoorzitter van de Commissie van Toezicht van de gevangenis van Gent. Beroepsmatig is zij als academisch assistent verbonden aan de vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht van de Universiteit Gent.

2 Pierre Lefranc is voorzitter van de Commissie van Toezicht van de gevangenis Gent.

3 K. BEYENS en E. MAES, "Het lappendeken van tien jaar strafuitvoering in België", *Panopticon* 2020, 10-41.

4 Een VRT-reportage biedt hiervan een indringend beeld: D. LEESTMANS, "Heb misbruik meegemaakt, maar zat samen met verkrachters in cel": kijk binnen in overbevolkte gevangenis van Gent, *VRT NWS* 1 april 2022, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/03/22/overbevolking-in-gevangenissen-gebrek-aan-visie-te-veel-gedeti/>.

5 S. ROOMAN, "Wie zijn die gevangenisdirecteurs nu eigenlijk?", *Knack* 9 november 2021, <http://www.knack.be/nieuws/wie-zijn-die-gevangenisdirecteurs-nu-eigenlijk/>.

6 Art. 30, §3 Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, *BS* 1 februari 2005 (hierna "Basiswet").

7 Art. 6 Basiswet.

8 Art. 63 van het Decreet van 22 december 2017 over het lokaal bestuur en de artikelen 133 en 135, § 2 Nieuwe Gemeentewet.

16 plaatsen beperkte detentie), minstens de huidige kunstmatig verhoogde capaciteit (396 + 30 gedetineerden) van de penitentiaire inrichting in acht te nemen vanaf september 2022 door het afbouwen van de structurele of de structureel georganiseerde overbevolking te bevelen, minstens door te bevelen dat er geen 'grondslapers' meer toegelaten worden en de naleving van de genomen bestuurlijke maatregel op te volgen". Het verzoek van de CvT gaf aanleiding tot een bezoek aan de gevangenis van de provinciegouverneur en de burgemeester in oktober 2022. Beide autoriteiten waren hun wettelijke bezoekplicht sedert de pandemie in 2020 niet meer nagekomen.⁹ In een herinneringsschrijven van 16 januari 2023 wees de CvT erop dat het aantal grondslapers sedert het bezoek in oktober 2022 was toegenomen en drong zij aan op de verzochte bestuurlijke maatregel. Op 25 januari 2023 gaf de burgemeester zijn bevel "tot afbouw van de problematische overbevolking in de Gentse gevangenis". Hij beval "de directie van de gevangenis [...] om de maximale verhoogde capaciteit (365 mannelijke gedetineerden, 62 vrouwelijke gedetineerden) van de inrichting na te leven door het aantal 'grondslapers' te halveren tegen 1 maart 2023 en tot 0 te reduceren tegen 1 mei 2023 zodat er niemand meer op een matras op de grond hoeft te slapen".¹⁰ Hiermee kwam de burgemeester deels tegemoet aan het verzoek van de CvT.

De gevangenis van Gent heeft een theoretische capaciteit van 244 gedetineerden op de mannenafdeling en 39 gedetineerden op de vrouwenafdeling. Dit cijfer is gebaseerd op het aantal cellen en het beschikbare aantal m². Stelselmatig werd deze theoretische capaciteit, door het plaatsen van stapelbedden ter vervanging van enkele bedden, kunstmatig opgetrokken naar

365 plaatsen op de mannenafdeling en 51 op de vrouwenafdeling. Op 14 februari 2023 werden echter 440 gedetineerden op de mannenafdeling geteld. 75 mannelijke gedetineerden slapen bijgevolg op een matras op de grond. Dit komt neer op een hallucinante overbevolkingsgraad van 80,4% op de mannenafdeling in de Gentse gevangenis. Gedetineerden worden er als het ware gestapeld op een mono-cel van 9 m². Cellen die in de negentiende eeuw gebouwd werden voor de huisvesting van één persoon, zijn vandaag "heringericht" tot cellen voor twee of drie (in geval van een grondslaper) personen. Het sanitair dat voor één persoon was bedoeld, moet in die bewuste cellen door drie gedetineerden worden gebruikt. Deze situatie voldoet in geen geval aan de jurisprudentiële minimumnorm gesteld door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens.¹¹ Ten eerste omdat een mono-cel geen collectieve cel vormt. Ten tweede omdat dergelijke "ingerichte" mono-cel van 9m² (stapelbed + matras voor grondslaper) sanitair bevat, terwijl het Hof minstens 3m² per gedetineerde in een collectieve cel zonder sanitair vooropstelt als minimumnorm. Ten derde omdat er helemaal geen sprake is van enige, laat staan passende, compensatie voor dit "ophokken" van drie gedetineerden in een mono-cel van 9 m² met sanitair voor één gedetineerde. Het staat dan ook als een paal boven water dat de gedetineerden in de gevangenis van Gent die per drie moeten verblijven in een mono-cel met sanitair van 9 m² voorzien van een stapelbed en matras voor een grondslaper onmenselijk en vernederend behandeld worden. De Belgische Staat werd voor dergelijke schending van artikel 3 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens overigens al meermaals veroordeeld.¹²

Het hoeft weinig betoog dat deze mensonterende toestanden door de extreme overbevolking van de laatste maanden in de gevangenis van Gent hun effecten op het toezicht van de CvT hebben. De grieven en klachten van gedetineerden namen navenant toe en wel in die mate dat de wekelijkse bezoeken van de twee maandcommissarissen niet langer volstaan om de grieven zorgvuldig te kunnen behandelen. De meerderheid van klachten die de CvT bereiken houden verband met de overbevolking.

Onderstaande voorbeelden illustreren enkele neveneffecten van overbevolking.¹³ Het eerste voorbeeld heeft betrekking op een infrastructureel probleem ten gevolge van de overbevolking, *in casu* de onmogelijkheid om een kast ter beschikking te stellen van een gedetineerde (antwoord vanuit de gevangenisdirectie):

Case uit 2021: Omwille van de chronische overbevolking, slapen er de laatste weken gemiddeld een 30-tal gedetineerden met een matras op de grond. De directie hoopt echter dat deze situatie zich zal herstellen en dat op een monocel slechts 1 gedetineerde geherbergd zal moeten worden. Gelet op deze tijdelijke situatie wordt er geen tweede kast geplaatst; dit zou immers ook de beperkte ruimte nog krapper maken.

Naast praktische beperkingen, leidt de overbevolking ook tot discussies bij bestraffingspraktijken. Bij onduidelijkheid wie de gevangenisregels overtreden heeft, wordt soms besloten om voor elke betrokken gedetineerde een rapport op te stellen:

Case: Gedetineerde X wou eigenlijk aanklaarten dat hij liever alleen op een cel zou slapen en geen grondslapers

9 Art. 611 Sv. (provinciegouverneur) en art. 612-613 Sv. (burgemeester).

10 Bevel van de burgemeester tot afbouw van de problematische overbevolking in de Gentse gevangenis, 25 januari 2023, <https://ebesluitvorming.gent.be/zittingen/22.1220.9461.4607/agendapunten/23.0124.3047.4147>.

11 *Muršić v. Croatia*, 7334/13, Grote Kamer, 20 oktober 2016, §§96-141; *Sylla en Nollomont t. België*, 37768/13 en 36467/14, 16 mei 2017 (definitief: 16 augustus 2017), §28.

12 *Vasilescu t. België*, 64682/12, 25 november 2014 (definitief: 20 april 2015).

13 Commissie van Toezicht Gent, *Jaarverslag CvT Gent 2021, 2022*, Brussel, Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen.

meer zou krijgen. Hij heeft in het verleden vaak problemen gehad, zoals bijvoorbeeld een tv die kapot zou gemaakt zijn. Omdat het niet duidelijk is wie de tv kapot zou gemaakt hebben, hebben beide gedetineerden een braakrapport gekregen.

Soms is de situatie van overbevolking voor gedetineerden zo problematisch dat zij vragen vrijwillig in een strafcel te worden ondergebracht om niet langer in de mono-cel te moeten verblijven bij de andere gedetineerde(n):

Case: De gedetineerde verkoos zelf om zijn quarantaine voor COVID in de strafcel uit te zitten. Dit omdat hij niet bij een andere gedetineerde wou zitten in een duocel.

De extreme overbevolking heeft ook een nefaste invloed op de hygiëne in de gevangenis. Gedetineerden kaarten deze wantoestanden voortdurend aan: *“Ik heb nog nooit in zo'n slechte omstandigheden gezeten als in die van de Gentse gevangenis. De hygiëne is ver te zoeken.”*

De gevangenis van Gent is een door de Koning aangewezen inrichting bestemd voor de tenuitvoerlegging van veroordelingen tot een vrijheidsstraf en van vrijheidsbenemende maatregelen.¹⁴ Er verblijven echter niet alleen verdachten¹⁵ en veroordeelden¹⁶, maar ook geïnterneerde personen. Deze laatste categorie hoort niet thuis in de gevangenis. Waar in 2019 onder het totaal aantal gedetineerden 57% verdachten, 34% veroordeelden, 8% geïnterneerden en 1% “passanten” waren, is dat in juni 2022 60% verdachten, 21% veroordeelden, 17% geïnterneerden en 2%

“passanten” geworden. Dat betreft een significante verhoging van het aantal geïnterneerden, verdachten en “passanten”.

Oorzaken van de overbevolking worden gezocht in de in- en uitstroom van gedetineerden. Op de instroom van verdachten heeft de gevangenisdirectie geen invloed. Zij kan niet weigeren uitvoering te geven aan de beslissingen van de onderzoeksrechters, rechters in de raadkamer en de Kamer van inbeschuldigingstelling ten aanzien van gedetineerden die het voorwerp uitmaken van een strafrechtelijke vervolging.

Wat betreft de uitstroom uit de Gentse gevangenis, die voornamelijk dienst doet als arresthuis, is de overbrenging van veroordeelden naar een strafinrichting¹⁷, waar in de regel geen overbevolking zou worden toegelaten, niet zonder haperingen. In de praktijk moet immers rekening worden gehouden met de capaciteit van de strafinrichtingen, vermits daar veelal het principe één man/één cel wordt gehanteerd.¹⁸ Het probleem bij de uitstroom situeert zich daarnaast ook bij de geïnterneerde personen. Door de wachtlijsten bij de daarvoor voorziene inrichtingen, bleek bijvoorbeeld dat op 21 oktober 2022 niet minder dan 49 geïnterneerden in de gevangenis van Gent wachtten op een overplaatsing naar dergelijke inrichting in uitvoering van een beslissing van de Kamer voor de Bescherming van de Maatschappij.

In Dendermonde staat binnenkort de opening van een nieuw penitentiair complex gepland. Het is de vraag of het beleden expansionisme, het bouwen van nieuwe gevangenissen,

de overbevolking in de gevangenis zal verhelpen.¹⁹ Zolang een vlotte in-, door- en uitstroom van gedetineerden en geïnterneerden theorie blijft, lijkt het geen uitgemaakte zaak te zijn dat de overbevolking in de gevangenis van Gent tot het verleden zal behoren.

Die twijfel lijkt terecht vermits voor de nieuwe gevangenissen, die via een systeem van publiek-private samenwerking worden uitgebaat, zoals de gevangenis van Dendermonde, contractueel een absolute bovengrens van 15% overbevolking is bepaald.²⁰ Voor de publiek uitgebatede gevangenis van Gent is er geen juridisch afdwingbare bovengrens bepaald. Er geldt enkel een feitelijke bovengrens die bepaald wordt door de infrastructuur of de theoretische capaciteit. Het burgemeestersbevel kan slechts een eerste stap zijn om die feitelijke bovengrens tot een juridisch afdwingbare bovengrens voor de gevangenis van Gent te zien aanvaard worden. Dat geeft zin en hoop aan de leden de CvT bij het vervullen van hun wettelijke toezichtstaak.

14 Art. 2, 15° Basiswet; Koninklijk Besluit van 17 augustus 2019 tot uitvoering van de bepalingen van de basiswet [...] inzake de bestemming van de gevangenissen en de plaatsing en de overplaatsing van de gedetineerden, BS 29 augustus 2019.

15 Art. 2, 6° Basiswet.

16 Art. 2, 5° Basiswet.

17 Art. 2, 16° Basiswet.

18 REKENHOF, *Verslag van het Rekenhof aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers betreffende maatregelen tegen de overbevolking in de gevangenissen*, Brussel, 2011, https://www.ccrek.be/Docs/2012_05_Gevangenissen.pdf.

19 K. BEYENS, “De gevangenis van Haren: Opportuniteit of gemiste kans?”, *Panopticon* 2022, 548-553.

20 *Ibid.*

